

Osmanlı Devleti'nin Seylan Adası ile İlişkilerine Methal

Introduction to the Relationship of the Ottoman Empire with Ceylon Island

Ekrem SALTİK¹

öz

Geçmişte *Serendib* ve *Seylan* gibi farklı isimlerle anılan ve 20. yüzyılda *Sri Lanka Demokratik Sosyalist Cumhuriyeti* adını alan bir ada ülkesi olan Sri Lanka, tarih boyunca Batı Asya, Çin ve Uzakdoğu güzergâhındaki işlek deniz yollarında gerçekleştirilen uluslararası ticaretin önemli aktörlerinden biri olmuştur. Sosyo-ekonomik açıdan dünya tarihi kadar Osmanlı tarihi açısından da önemli olan köklü bir geçmiş ve ilginç bir ilişkiler ağına sahip olan Sri Lanka ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler, genel hatlarıyla 19. yüzyılın son çeyreğine tarihlendirilen ama adadaki Müslümanların bir kısmı açısından geçmişi çok daha eskilere uzanan kolektif bir sosyo-kültürel izlekten beslenmektedir. Bu küçük ada ülkesindeki siyasi ve ekonomik süreçler, Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılın son çeyreğinde bölgeyle kurduğu ilişkilerin de zemini olmuş, II. Abdülhamid'in kendinden önce zaten şebhenderlik bağlamında temasa geçilmiş olan Seylan Adası'na yapacağı yeni atamalarda, bölgenin sosyo-kültürel hiyerarşisine nüfuz edebilecek seçimler yapılmıştır. Söz konusu şebhenderlerin yereldeki çalışmaları, Güney Asya Müslümanlarının Osmanlı Devleti ile ilgili beklentilerinin doruğa ulaştığı 19. yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla Seylan Müslümanlarının da Osmanlı Devleti'ne dair bir sempati duymasında katkı sağlayıcı olmuştur. Nitekim modern Sri Lanka'nın en kalabalık azınlıklardan biri olan Moor Müslümanlarının Osmanlı Devleti'ne karşı hâlen dâhi sürmekte olan sempatisinin bu dönemdeki çalışmalarından da beslendiğini söylemek mümkündür. Bu zeminde Osmanlı Devleti'nin Güney Asya Müslümanlarıyla ilgili politikalarının, Hint okyanusundaki farklı bir coğrafi kesitine yoğunlaşacak olan bu makale, özellikle II. Abdülhamid'in bölgeyle ilgili siyasetinin panislâmist karakteri bağlamında şimdiye kadar derinlemesine ele alınmamış bir coğrafi parçasını oluşturan Sri Lanka [*Seylan*] ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkileri ele alacaktır. Osmanlı Devleti'nin Seylan özelinde şebhender atayarak temsilcilik verdiği kişi ve ailelerin şebhenderlik süreçleri ve sonrasındaki siyasi kariyerleri, geçmişi Osmanlı Devleti'nin de öncesine uzanan "Türk sempatisi" ve ünsiyeti bağlamında ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Serendib, Seylan, Sri Lanka, Osmanlı İmparatorluğu, Osmanlı Şebhenderleri, Lebbe, Macan Markar Efendi, Moor Müslümanları, Panislâmizm

ABSTRACT

Sri Lanka, an island country which has been known as Serendib and Ceylon in the past and which was named the Democratic Socialist Republic of Sri Lanka in the 20th century, has been one of the most important actors of international trade along the busy maritime routes of West Asia, China and the Far East throughout history. Relations between Sri Lanka and the Ottoman State, which

Sorumlu yazar/Corresponding author:
 Ekrem Saltık (Dr. Öğr. Üyesi),
 İstinye Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi,
 Sosyoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye
 E-posta: esaltik@istinye.edu.tr
 ORCID: 0000-0001-8087-0986

Başvuru/Submitted: 10.08.2020

Revizyon Talebi/Revision Requested:
 21.08.2020

Son Revizyon/Last Revision Received:
 09.09.2020

Kabul/Accepted: 22.09.2020

Online Yayın/Published Online: 27.11.2020

Atf/Citation: Saltık, Ekrem. "Osmanlı Devleti'nin Seylan Adası ile İlişkilerine Methal." *Türkiyat Mecmuası-Journal of Turkology*. 30, 2 (2020): 699-733.
<https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.777154>

has a deep-rooted history and an interesting network of relationships that are important in terms of Ottoman history as well as world history, date back to the last quarter of the 19th century in general, however, the history of some of the Muslims on the island has been enriched by a much older collective socio-cultural path. Political and economic processes on this small island country have been the basis for the relations of the Ottoman Empire with the region in the last quarter of the 19th century and the new appointments that Abdulhamid II would make to Ceylon Island, which had already been contacted in the context of consulship, would consist of choices that could penetrate the sociocultural hierarchy of the region. The local activities of the consuls contributed to the affinity of Ceylon Muslims for the Ottoman State in the second half of the 19th century, when the expectations of South Asian Muslims regarding the Ottoman State peaked. In fact, it can be argued that the affinity of Moor Muslims, one of the most populous minorities of modern Sri Lanka, that is still ongoing for the Ottoman State, has been fostered by the works carried out during this period. This article focuses on a different geographical section of the policies of the Ottoman State regarding South Asian Muslims in the Indian ocean, especially in the context of the Pan-Islamist character of the policy of Abdulhamid II in the region. In this context it will deal with the relations between Sri Lanka [Ceylon] and the Ottoman State, which constitute a geographical area that has not undergone an in-depth examination to date. The consulship processes and subsequent political careers of the individuals and families that the Ottoman State had appointed as representatives specific to Ceylon, will be discussed in the context of the affinity and friendship for Turks that is older than the Ottoman State.

Keywords: Serendip, Ceylon, Sri Lanka, Ottoman Empire, Ottoman Sehbenders, Lebbe, Macan Markar Effendi, Moor Muslims, Pan-Islamism

EXTENDED ABSTRACT

Ceylon, which is very close to India, took the name Sri Lanka during the period when the Sinhala-Tamil tension in the country turned into armed clashes and has been one of the major actors of international trade along the busy maritime routes in Western Asia, China and the Far East throughout history. Ceylon, also referred to as the "Teardrop of India" due to its geographical shape and location, owes the other analogy of the "Pearl of the Indian Ocean", to the potential of gemstones hosted by 25% of its total land. Ceylon, whose capital is Colombo, has a profound past and interesting network of relationships that is important in terms of world and Ottoman history in its historical and geographical depths. Political and economic processes in this small island country have been the basis for the relations of the Ottoman Empire with the region in the last quarter of the 19th century and the new appointments that Abdulhamid II would make to Ceylon Island, which had already been contacted in the context of "consulship" were choices that could permeate the socio-cultural hierarchy of the region. On this basis, it is possible to refer to an affinity for the Ottoman State in the history of Muslims, one of the most populous minorities of modern Sri Lanka. The Ottoman Empire tried to functionalize this "sympathy", which was fed by the local people and the ruling elites with different motives, through the shahbenders appointed to the island in the second half of the 19th century, when the South Asian Muslims' expectations about the Ottoman Empire reached their peak. The Ottoman consuls in question were selected from people who belonged to an "elite" family, who had established a bond of friendship with Anatolia and the Turks in a past that was likely to be instrumental and - an "invented" memory that also needs to be analyzed. When they are considered together with their genealogy, the fact that Moor Muslims had been in contact with the Ottoman State on various occasions towards the last quarter of the 19th century, which

indicates that they were the descendants of a legendary Turkish sultan - and which must be analyzed with another study - is actually an indication of their "deep" affinity and loyalty towards the Ottoman State. On this basis, it is probably no coincidence that the leading names of the Moor tribes represented by various mukhtars were appointed by Abdulhamid II as Ottoman representatives to the island. Abdulhamid II, who also sought wealth and nobility as well as Islamic sensibilities in consul selection, preferred people who belonged to Moor families with a noble genealogy – whether true or false or even whether he was aware or not of its existence – as representatives of the Ottoman State to Ceylon. The protectionist and Pan-Islamist character of the relations established with the Muslims of South Asia by Abdulhamid II who was on the Ottoman throne during the years when these individuals from wealthy and elite families were consuls ensured that the Ottoman consuls who were sent to the region acted on the basis of friendship with regard to the Turks and the Ottoman Empire – specific to Ceylon - in every stage of socio-cultural life. The Pan-Islamist propaganda particularly in South and South East Asia, which can be interpreted as the "engineering consent" of the Ottoman consuls, who also operated on the grounds of the aforementioned friendship without needing much motivation, created its own "myth" as a symbol of fragility and symbolic persona that need to be considered together with the political balances in the world during the reign of Abdulhamid II. This myth is reflected between the lines of various archival documents related to the region, such as "submissive" and actually "unsettled" qualifications 'voiced' as "the caliph of the earth", "the sultan of believers", and indeed rendering the "asylum" of Abdulhamid II's Pan-Islamist politics unrealizable by shifting it from the basis that had to be created by ultimately taking into account the cyclical realities. Consequently, the Pan-Islamic potential, which has a deep socio-cultural infrastructure, an extensive geographical range, and above all a widespread social consent, could not be transformed into a sustainable and rational project, economically and politically. Moreover, during this period, many local names and families operating on behalf of the Ottoman State in South Asia turned the collective memory of the society they were members of into a "functional" tool, as stated above, by transforming the friendship they established with the Turks into political and economic "unearned income". Ultimately, the reality of the persuasion, trust and loyalty processes of the elite, who are in a position to 'negotiate' to a certain extent, and the local people of administrations in Muslim geographies that were "exposed" to administrations that could not be steered with the participation of the public and the colonial administrations comprised of these peoples and representing them or states in the same cultural geography are independent of one another. When it comes to generating projects with socioeconomic sustainability, it seems that the instrumental friendship and memories of the local elites have chosen to save the future, not the past when they were shaping the fate of the local millions in the context of a different future that has them convinced and in another political context they trust. Although it can't be generalized, the existence of examples that can be described as "post-nobility" on the islands in South Asia, where there are many post-

Ottoman political and bureaucratic career stories that are fostered by Ottomanism, suggests that perhaps the "emotional" relations that the Ottoman State established with the region in the context of Pan-Islamist policies in the beginning is built on fragile "wishes" and the existing or subsequently generated 'strategic agendas' of local elites rather than realizable plans. The Muslim minority that included the best jewelry masters on the island, has concentrated on the dynamics of "faith" to repel the repression of the colonial pressure it has been exposed to for the past few centuries, and embraced a "devised" memory that has been shaped from this dynamic.

Seylan ve Adadaki Müslümanların Geçmişine Bir Nazar

Hindistan'ın güney doğusunda bulunan bir ada ülkesi olan Seylan, tarih boyunca farklı isimlerle anılmıştır. Bu isimlerin başında gelen ve adanın Eski Yunan'da geçen adı olan *Serendib*, “Tamil Ülkesi” anlamına gelen ve Serendib'in kuzeyinde bulunan *Tamil Nadu* coğrafyasının tamamlayıcısı olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda adanın Eski Yunan'daki adı, “bakır renkli” anlamına gelen ya da – *Ramayana* adlı Hindu efsanesindeki karakterlerden biri olan – “Ravana'nın Adası” anlamındaki *Dipu-Ravana* kelimesinden türediği sanılan *Taprobane* olarak bilinmektedir¹. Güney kıyılarından başlayarak kuzeye doğru artan bir yükseltiyeye sahip ve tropikal muson ikliminin hâkim olduğu adanın, İbn Battûta'nın da kullandığı kadim çağlarındaki yaygın adı olan *Serendib*, “beklenmedik (hoş) şeyler ülkesi” anlamına gelmektedir². Portekizlilerin ülkeye gelmesinden sonra, Marco Polo'nun notlarında *Zeilan* olarak geçen kelimeyle uyumlu bir şekilde kullanılan *Seylan* [*Ceilao*] adının anlamının “güzel ülke” olduğu bildirilmektedir³. Nihayet binlerce yıllık geçmişinde sadece yerelde kalan farklı isimlerle de anılan ve günümüzde topraklarındaki potansiyel mücevher rezervleriyle ünlü ülkenin, 1972 yılından sonraki adı olan *Sri Lanka*, “şâşâli ülke” demektir⁴.

Osmanlı Devleti'nin, 19. yüzyılın son çeyreğinde Seylan Adası'nda temasa geçtiği Müslümanların çoğunluğunu oluşturan etnik azınlığın menşei, rivayetlere göre, Afrikalı bir Müslüman olduğu söylenen Yusuf bin Ahmad al-Kawneyn'in adaya yerleştiği 8. yüzyıla kadar uzanmaktadır⁵. Bölgedeki rivayetlere göre, Emevi yönetiminden kaçan bazı Arapların gelip yerleştiği ve adı “yelkenin indirildiği yer” anlamına gelen *Beruwala* [*Bae-ruwala*]⁶ kenti kıyılarına gelen ilk Müslümanla birlikte, kentte beyaz minareli bir cami inşa edilmiş ve caminin inşaatını gerçekleştiren bu ilk Müslüman, vefat ettikten sonra söz konusu caminin yanındaki mezarlığa defnedilmiştir⁷. Bu bağlamda 14. yüzyılın ilk yarısında adaya gelen İbn Battûta, adadaki bu ilk Müslüman ve inşa ettiği iddia edilen beyaz minareli camiden bahsetmemişse de *Hûr-ı Yâkut* [*Yakut Körfezi*] dediği *Kunakar* [*Kurunegala/Gampola*]⁸ da Şirazlı Şeyh Osman Mescidi adlı bir mescit gördüğünü anlatmış, kentteki körfezden ve toprak altından çıkarılan

1 G. Uglow Pope, *A Text-Book of Indian History* (London: J. Gladding&Son, 1871), 28-29.

2 Robert K. Barber & Elinor Merton, *The Travels and Adventures of Serendipity: A Study in Sociological Semantics and the Sociology of Science* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2006), 1-3.

3 Marco Polo, *The Travels of Marco Polo*, (int), John Masefield (London: J.M. Dent & Sons Limited, 1908), 348.

4 Nandan Parameswaran, *Early Tamils of Lanka* (Malaysia: DMJ Printers, 1999), 9.

5 Talib Jaleel, *Notes on Entering Deen Completely: Islam as its Followers Known it* (Tirana: EDC Foundation, 2015), 584. *Yusuf bin Ahmad al-Kawneyn* adındaki Afrikalı, M.A.M. Shukri'nin Seylan'daki ilk Müslümanlara dair kapsamlı çalışmasında geçmiyor. M.A.M. Shukri (ed.), *Muslims of Sri Lanka: Avenues to Antiquity* (Beruwala: Jamiah Naleemia Institute, 1986).

6 Richard Leslie Brohier, *Seeing Ceylon* (Colombo: Sooriya Publishers, 2000), 161.

7 İ. Hakkı Göksoy, “Sri Lanka”, *İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, (Ankara: TDV, 2009), 37, 427.

8 İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnamesi*, haz., A. Sait Yakut (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000), 2: 849. Ayrıca Battûta tarafından kullanılan yer adları ve isimlerin asıllarına dair bazı açıklamaların da bulunduğu farklı bir baskı için bak; *The Travels of İbn Battûta*, Translated: Samuel Lee, (London: J. Murray, 1829).

safirinden bahsederek, Seylan Adası'nın her yerinde yakut olduğunu söylemiştir⁹.

Abbasi Devleti'nin güçlü dönemlerinden 8. yüzyılda ortaya çıktığı rivayet edilen bir masal kahramanı olan Sinbad'ın maceralarındaki fantastik öğeleri çağrıştıran efsanelerin arkasında gizlenen tarçın ve paha biçilemez mücevherlerin “beşiği” olan Seylan, *Binbir Gece Masalları*'nın binbir farklı versiyonuyla¹⁰ “korkutulmuş”, Marco Polo ve İbn Battûta'nın seyahatlerini anlatan kitapların tüm Avrupa'ya dağılan yüzlerce kopyasıyla “meraklandırılmış” Avrupalı denizcilerin, Güney Asya kıyılarına gelerek karaya çıktıkları ilk yerleşim yerlerinden biri olmuştur.

Tarçın gibi daha pek çok baharata olan talep ve ilginin doruk noktaya çıktığı sıralarda başlayan ve aslında “Tarçın Ülkesi bulmak” [*Pais de la Canela*] gibi amaçlar da taşıyan deniz ve okyanus ötesi yolculuklar yapan Portekizliler, Seylan kıyılarına geldiklerinde, adanın tamamının dünyanın en iyi tarçınlarıyla dolu olduğunu ve geldikleri yerin bir “Tarçın Ülkesi” [*Cinnamon Land*] olduğunu fark etmişti¹¹. Söz konusu baharat başta olmak üzere, bölgedeki pek çok ticari ürünün tekelinin Kolombo'da yerleşik Arap tüccarların elinde olması, Portekizlileri ister istemez bu tüccarlarla rakip hâline getirecekti. Asya, Çin ve Uzakdoğu güzergâhındaki deniz ticaretinin önemli bir kısmını ellerinde tutan ve 8. yüzyıldan beri Seylan'da yerleşik olan Arap asıllı tüccarların sosyo-ekonomik yaşamlarına sınırlamalar getiren Portekizliler,

- 9 İbni Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnamesi*, 2: 849-850. Seylan Adası, İbn Battûta'nın *Rihletü İbn Battûta* olarak da bilinen seyahat notlarının kitaplaştırılmasından yaklaşık 555 yıl sonra, Anadolu'dan gelen bir misafirin ziyaretine sahne olmuştur. Söz konusu ziyaret II. Meşrutiyet Dönemi'nde İslamcılık fikrinin yayılabilmesi için kurulmuş olan *Sebilürreşad* dergisinin Hindistan muhabiri S.M. Tevfik tarafından 1913 yılı sonlarında gerçekleştiriliyordu. Tam adıyla Seyyid Muhammed Tevfik Hemedanî, devamında Burma'ya geçtiği Seylan ziyaretine dair *Sebilürreşad*'da yayımlanan yazılarında, adaya ilgili pek çok konuyu olduğu gibi, İbn Battûta'nın da bahsini ettiği değerli mücevherleri de ayrıntılı bir şekilde anlatmıştı. *Adanın Meâdini* başlığı altında “Seylan adasına, İngilizler tarafından gen contry (mücevher memleketi) adı verildiğini” belirten S. M. Tevfik, “adada her türlü ahcâr-ı zî-kymet ile miyâh-ı ma'deniyye, (..) grafit, (..) altın, gümüş vesâirenin” bulunmakta olduğunu ve “memleketin başlıca servet ve sâmanını” teşkil ettiğini söylemişti. S. M. Tevfik, “Seylan Adası Servet-i Tabîyesi”, *Sebilürreşad* 11/272 (14 Teşrinisânî 1329), 187-189.
- 10 Geleneksel Arap, Fars ve Hint hikâyelerinin özellikle Halife Harun Reşit döneminde Bağdat'ın sahip olduğu zenginlikleri vurgulayacak şekilde Doğu kültürüyle derlendiği halk anlatılarından oluşan *Binbir Gece Masalları*, rivayete göre, Ebu Abdullah Muhammed el-Gahşigar tarafından 9. yüzyılda *Kitâb 'Alf Layla wa-Layla* adıyla yazılı hale getirilmişti. Masalların sözlü olarak kulaktan kulağa tüm Avrupa'ya yayılması, ortaya çıktıkları yüzyıllarda başlamışsa da Batılı bir dile ilk çevrilmesi 1704 yılında gerçekleşmiş ve Fransız Doğu Hindistan Şirketi'nin Osmanlı Devleti sınırlarında bulunan Arap coğrafyasındaki işlerine yardımcı olan arkeolog ve şarkiyatçı Antonie Galland [1646-1715] tarafından Fransızcaya çevrilmişti. Antonie Galland'ın on iki cilt halinde *Les Mille et une nuits, Contes Arabes Traduits en Français* adıyla yaptığı çevirisindeki, *Sindbad, Alaaddin'in Sihirli Lambası* ve *Ali Baba ve Kırk Haramiler* gibi eserin Arapça orijinalinde bulunmayan hikâyeler, bunları Halepli Maruni bir masalcıdan duyduğu rivayet edilen A. Galland tarafından bizzat eklenmişti. Artık anonim bir kültürel mirasa dönüşmüş olan söz konusu hikâyeler, nihayet İngilizceye, Arapça-İngilizce sözlüğüyle tanınan şarkiyatçı Edward William Lane [1801-1876] tarafından *The Arabian Nights Entertainments* ismiyle 1839 yılında çevrilmişti. Üst bir çatı hikâye içinde yer alan ve “bin bir gece” devam ettiği rivayet edilen iç içe geçmiş hikâyelerden oluşan *Binbir Gece Masalları*, her bir katmanda “beklenmedik bir şekilde” ortaya çıkan ve bir önceki anlatımla ilgisi olmayan sürpriz karakterlerin, inanılmaz maceralarını anlatıyor, bu teknik çoğunlukla Hint masallarında kullanılıyordu. Bak. Muammer Sarıkaya, “Binbirgece Masalları”, *Kaşgar Dergisi*, (Doğu Edebiyatı Özel Sayısı), 32 (2003), 210-220.
- 11 *Journal of the Ceylon Branch of the Royal Asiatic Society*, ed., Honorary Secretary, (Colombo: George J. A. Skeen, 1894), 11/41, 5,79.

söz konusu yerli halkı bölgedeki ticari faaliyetlerin yoğunlaştığı liman kentlerinden sürerek ülkenin doğusundaki arazilere göç etmeye zorlamıştı¹². Nitekim Portekizlilerin adadaki işgali, adanın inanç tarihine dair kırılmalara ve mimari yapıları da etkileyecek olaylara sahne olurken, Seylan'daki birçok ibadethane, Portekizliler tarafından yıkılmış, İbn Battûta'nın sözünü ettiği Şirazlı Şeyh Osman Mescidi de muhtemelen bu sırada ortadan kaldırılmıştı. Adadaki birçok ibadethanenin yıkıma uğradığı bu dönem, sonraki yıllarda yapılacak ibadethanelerin mimarisini de etkilemiş, uzun yıllar boyunca dini yapıların daha küçük ölçekli ve basit şekillerde inşa edildiği bir gelenek ortaya çıkmıştı¹³. Seylan'daki Müslüman tüccarlar, baharat ticaretinin yanı sıra, -bir zamanlar Marco Polo ve İbn Battûta'nın da tanıklık ettiği "inci avcılığı" işinin yapıldığı- Mannar ve çevresindeki mücevher ticaretiyle de uğraşmaktaydı. Üstelik ticaretiyle uğraştıkları bu değerli taşlarla hemhal oluşlarının zaman içerisinde mitsel boyutlar kazandığını da gösterecek şekilde, Seylan'daki incilerin, susuzluğu giderdiği, kanı arındırdığı ve hatta kana asalet kazandırdığı gibi batıl inançlar da taşıyorlardı¹⁴.

Portekizlilerin "Moor" dediği ve günümüz Sri Lanka'sındaki Müslümanların çoğunluğunu oluşturan etnik azınlığın atası olan tüccarların yaşadığı sorunlar, Hollandalıların 1658 yılıyla tarihlendirilen Seylan işgali sırasında da devam etmiş, Moorların, geçmişe asırlar öncesine uzanan ticari birikim ve deneyimleri Hollandalılarca da yok edilmeye çalışılmıştı. Bu bağlamda, yaşadıkları bölgelerin dışında, doğrudan ya da dolaylı olarak herhangi bir ticari faaliyette bulunmaları yasaklanan adadaki Müslümanların, toplu dini merasimlerine de kısıtlama getirilen bu yeni dönemde, Hindistan'daki Müslümanların Seylan'a geçmesi de çeşitli kanunlarla engellenmişti¹⁵.

Hollanda sömürgeciliğinin sonlarına doğru, yerel muhtarların çabalarıyla, adada İslam medenî hukukunun uygulamaya konulması söz konusu olmuşsa da bu kanunun yürürlüğe girmesi, İngilizlerin geldiği 1796 yılını bulmuştu. İngilizlerin Seylan'a gelişi, Müslümanların tâbi olduğu birtakım yasakların kaldırılmasını sağlamış, yine yerel muhtarların girişimleriyle kurulan bir komisyon tarafından 1806 yılında gerçekleştirilen hukuki düzenlemeler, adadaki Müslümanların nispeten serbest bir sosyo-ekonomik hayat yaşayabilmesini sağlamıştı¹⁶.

Hollanda'nın ardından, 19. yüzyıl başlarında İngiltere'nin kontrolü altına giren ve bir

12 Göksoy, "Sri Lanka", 427; A. Ghani Zulkiple & M. I. Mohammad Jazeel, "History, Distribution and Affiliation of Mosque in Muslim Minority of Sri Lanka", *International Journal of Humanities and Social Science*, 3/12, (2013), 184.

13 Zulkiple & Jazeel, "History, Distribution and Affiliation of Mosque in Muslim Minority of Sri Lanka", 183.

14 Philip K. Crowe, *Diversions of a Diplomat in Ceylon* (Princeton: D. Van Nostrand Company, 1956), 48; Seylan Adası'nın Yakın Çağ öncesi coğrafi, siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel durumuna dair birtakım detaylar da verilen bu çalışmada 19. yüzyıl öncesinde kalame alınmış hatırat ve seyahatnamelerin kullanımında temelde Marco Polo ve İbn Battûta'ya yapılan atıflarla yetinilmişse de Seylan, tarih boyunca çeşitli Müslüman gezginlerin ziyaret ettiği bir coğrafya olmuştur. Söz konusu seyyahlar ve Seylan'a dair gözlemlerini derli toplu bir şekilde bir arada ele alan yeni bir çalışma için bak: Ahmet N. Özdal, "Müslüman Seyyah ve Coğrafyacıların Gözünden Seylan Adası'nda Doğal Hayat ve Kültürel Yaşam (8.-14. Yüzyıllar)", *History Studies*, 10/2, (2018), 129-139.

15 Zulkiple & Jazeel, "History, Distribution and Affiliation of Mosque in Muslim Minority of Sri Lanka", 184.

16 Göksoy, "Sri Lanka", 427.

zamanlar tarçını ile meşhur olan ada, bu dönemde İngilizlerin tarçın üretimini düşürerek, başta çay olmak üzere kahve, kauçuk ve hindistancevizi üretimine yoğunlaştıkları bir koloni hâline gelecekti¹⁷. İngilizler, söz konusu ürünlerin üretimini daha hızlı ve yaygın bir şekilde yapabilmek için adanın demografik yapısına da müdahale etmiş, Güney Hindistan'dan Tamil kökenli kalabalık bir nüfusu işçi olarak adaya taşımıştı. Seylan'daki Moorların, nispeten yumuşamış olsa da hâlâ ambargo altında olan ticari faaliyetlerinde yaşadıkları sorunlar ve adadaki köklü nüfus yapısının değiştirilmesine yönelik iskân politikaları gibi nedenlerle içine düştükleri kuşatılmışlık, baskı altındaki halkın, kaçınılmaz olarak bir “kurtarıcı” aramaya başlaması ve bu bağlamda özellikle dönemin en güçlü Müslüman devleti olan Osmanlı Devleti'yle ilgili beklenti içerisinde girmesine sebep olmuştu.

'Halife'nin Ülkesi'nden 'Seylan'ın Müslümanları'na

Güney Asya'da ve Müslümanların yoğun olarak yaşadığı ülkeler özelinde, yukarıda bahsedilen arayış ve beklentilerin doruğa ulaştığı sıralarda, dünya Müslümanlarının başlıca çekim merkezlerinden olan Hicaz ve buradaki “kıblegâha” yapılan yolculukları kolaylaştıran ulaşım koşulları da gelişmeye başlamıştı. Bu nedenle, 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren sayıları her geçen gün artan ve hac ibadeti için bölgeye gelen dünya Müslümanları ile Hicaz'ı himaye eden Osmanlı Devleti arasındaki etkileşim de büyük bir ivme kazanmıştı. Nitekim bu sıralarda Osmanlı tahtına çıkacak olan Sultan II. Abdülhamid'in, hilafeti merkeze alan “panislamizm” siyaseti de bu süreci, Osmanlı Devleti ve İslam dünyasının kuşatılmışlığını geri püskürterek Batılı devletlerin aleyhine sonuçlandırmak gibi bir gaye de taşıyor görünmekteydi. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin – geçmişte sadece tüccarlar arası ihtilafları çözmek için kullandığı ve – dünyanın farklı bölgelerinde ticaretle uğraşan tüccarların talebiyle 19. yüzyılın hemen başında yeniden yapılandırdığı “şehbenderlik” uygulaması,¹⁸ II. Abdülhamid döneminde, ayrıca imparatorluğun uzak coğrafyalardaki propaganda faaliyetlerini de gerçekleştirecek şekilde sosyo-politik bir vizyon ve misyon dönüşümü yaşayacaktı. Bu zeminde, çok zaman bizzat II. Abdülhamid tarafından seçilen Osmanlı şehbenderleri, buldukları ülkelerde, kurumsal görevlerinin yanı sıra panislamist idealleri yaygınlaştırıcı ve imparatorluk sınırları dışındaki Müslümanlar arasında Osmanlı sempatisi uyandırmaya yönelik faaliyetler de

17 S. M. Tevfik'in Seylan ziyaretinde ülkedeki tarımsal ürünleri en çok yetiştirilenden başlayarak sıralarken tarçını, pamuk, kahve, çay ve zencefilden sonraya koyup sonrasında âdeta hiç bahsetmemiş olması S.M. Tevfik'in Seylan'a gelişinden 555 yıl önce “Tarçın Ülkesi” olan Seylan'daki tarçın üretiminin 20. yüzyılın hemen başında geldiği noktayı göstermesi bağlamında çarpıcı bir detaydır. S. M. Tevfik, “Seylan Adası”, *Sebilürreşâd*, 11/274 (28 Teşrinisâni 1329), 220.

18 Farsçada “hükümdar” ya da “padişah” anlamına gelen “*Şeh/Şah*” ve “pazar yeri” ve “işlek ticaret iskelesi/ limanı” gibi anlamlara gelen “*bender*” köklerinden türetilmiş olan şehbender kelimesi, başlangıçta “ticaret reisi”, “ecnebi memleketlerdeki memur” anlamında ve Batılı devletlerin kullandığı terminolojinin de etkisiyle zamanla “konsolosluk” kurumunun Osmanlı sefaretindeki karşılığı olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarına kadar kullanılmıştı. Ayrıca bak. Mahmut Akpınar, “XIX. Yüzyılda Batıyla İlişkilerde Osmanlı Şehbenderlikleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 41/2, (2017), 127-144.

gerçekleştirmektedir¹⁹. II. Abdülhamid, Müslüman olan ya da Müslümanların yoğun olarak yaşadığı ülkelere atanacak şebenderlerin, görevlendirildikleri bölgelerde nüfuza sahip, İslami terminolojiye hâkim ve hilafet makamı ile yerel halk arasında köprü olabilecek, -mümkünse- dindar ve soylu ailelerden olmasına özellikle dikkat etmişti²⁰.

II. Abdülhamid'in bölgeye şebender atadığı sıralarda Seylan'daki Müslümanlar arasında genel olarak "muhtarlık sistemi" olarak adlandırılan yerel bir hiyerarşi bulunmaktaydı. Bu sistemde, kendilerine bağlı – bir nevi "aşiret" denilebilecek – aileleri idare eden muhtarlar, sömürgeci devletlerle yerli halk arasında arabulucu işlevi görüyordu. Moor Müslümanlarına mensup her bir muhtar, aynı zamanda adadaki farklı sömürge dönemlerinde gerçekleştirilen askeri, siyasi, idari ve sosyo-ekonomik meselelerde temsili görevlerde bulunmuştu²¹. Söz konusu muhtarlar arasında yer alan Avudu Candu Marikar ailesi, Sultan Abdülaziz döneminden başlayarak Seylan'da Osmanlı Devleti'ni temsil etmiş, ülkedeki en büyük şehirlerden biri olan Kolombo'da, başlangıçta fahri olarak Osmanlı Şebenderliği görevini yürütmüştü. Avudu Candu Marikar ailesi gibi pek çok Moor Müslümanının ticari faaliyet içerisinde bulunduğu Kolombo, Seylan'ın güney batısında, binlerce yıldır kullanılmakta olan önemli bir liman şehriydi²². Avudu Candu Marikar ailesinin reisi ve Seylan'daki Moorların önde gelen isimlerinden biri olan [Avudu Candu Marikar] Hassen [Ossen] Lebbe,²³ ülkedeki Müslümanların hukuki işlerini düzenleyen ve 1806 tarihli kanunu hazırlayan komisyonda görev yapmış ve 1864 yılında fahri olarak Osmanlı Şebenderliği'ne atanmıştı²⁴. Bölgeyle ilgili gazetecilik faaliyetleri ve kitaplarıyla tanınan John Capper tarafından 1877 yılında yayınlanan *Old Ceylon* kitabında bir illüstrasyonu da yayınlanmış olan Hassen Lebbe'nin, söz konusu kitaba konu olmasının sebebi, -kendi ifadesiyle- "tahammül edilemez derecede

19 Azmi Özcan, *Pan-İslamizm: Osmanlı Devleti, Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*, 2. Baskı (Ankara: İSAM Yayınları, 1997), 70.

20 Cezmi Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği: Osmanlı Devleti'nin İslam Siyaseti: 1856-1908* (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 1992), 322.

21 Tissa Devendra, "Village notables in colonial Ceylon", *The Island*, December 2017.

22 Kolombo, İbn Battûta'nın Seylan seyahati sırasında ziyaret ettiği merkezler arasında yer almış, Battûta, adadaki yolculuğuna başladığı yer olan kuzey batıdaki Battâla [*Puttalam*]’ya dönmeden önce "Kelenbü" dediği Kolombo’yu da ziyaret etmişti. İbni Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnamesi*, 2: 854-855; S. M. Tevfik de Madras'tan Seylan Adası'na yaptığı yolculuktan bahsettiği satırlarında, Kolombo'yu şu şekilde anlatıyordu; "*Evvelce Seylan adasının limanı ve makarr-ı hükümeti Gales idi. Fakat sonradan Kolombo sun'î bir liman hâline ifrâğ olundukta burası Seylan adasının yegâne ticâret sâhili olmaya başlayarak, Gales limanını söndürmüştür.*" S. M. Tevfik, "Madras'tan Seylan Adası'na", *Sebülürreşâd*, 11/ 270 (31 Teşrinievvel 1329), 153.

23 "Avudu Candu Marikar – Family" #106, ve "Sheikh Abdul-Cader Marikar O L M 'Shekadi Marikar' – Family" #22.

24 BOA, HR. SFR., 3., 85/3 [07.01.1864]. Seylan'a bir konsolos atanması meselesi ilk olarak 1 Aralık 1863 tarihli bir belgede gündeme gelmişti. BOA, İ. HR., 204/11694 [19.06.1280]. Lebbe'nin çalışma izin evraklarıyla ilgili Şubat 1864 tarihli belge; BOA, HR. SFR. 3., 86/1 [16.02.1864], maaşıyla ilgili Mart 1864 tarihli belge; BOA, HR. SFR. 3., 86/20 [01.03.1864] ve son olarak yaşlılık ve sağlık sorunlarından mustarip olduğu için görevinden affını isteyerek yerine ismini verdiği şahsın atanmasını istediği Eylül 1879 tarihli belgede ifade edilen "on dört yıl" ibaresi, göreve resmi olarak başlamasının 1865 yılını bulmuş olabileceğini düşündürmektedir. BOA, HR. SFR. 3., 271/8 [22.09.1879].

uzun" isimlere sahip Moor esnaflarından biri olmasıdır²⁵.

Osmanlı arşiv kayıtlarındaki Ekim 1879 tarihli bir belgede -istifa ettiği de ifade edilen- Hassen Lebbe'nin yerine büyük oğlu [Avudu Candu Marikar] Othman Haji'nin atanacağı ifade edilmiş,²⁶ ardından Aralık 1879 tarihli belgeyle, Seylan "ceziresindeki" Kolombo Şehbenderliği'ne, Hassen Lebbe'nin oğlu Othman Haji'nin atandığı bildirilmişti²⁷. Bu gelişmeyle birlikte, Hassen Lebbe'nin fahri olarak sürdürmekte olduğu şehbenderlik görevi, oğlu Othman Haji tarafından ilk defa asaleten gerçekleştirilmeye başlanıyordu.

Aynı yıllarda Osmanlı Devleti, Seylan Adası'ndaki diğer şehbenderliğinin bulunduğu ve Kolombo'yla eş zamanlı olarak açılmış olan Galle Şehbenderliği'ne de yeni bir isim atamıştı. Avrupalılar tarafından sömürgelerde inşa edilmiş en büyük askeri yapı olan [*Galle Fort*] kalesi,²⁸ günümüzde "dünya mirası" listesinde bulunan ve Portekizlilerin Güney ve Güneydoğu Asya'da inşa edilmiş en karakteristik surlarına sahip olan Galle, geçmişinde olduğu gibi 19. yüzyılda da Seylan'ın önemli bir liman kentiydi²⁹. Galle'deki Osmanlı Şehbenderliği, Hassen Lebbe'nin de atandığı 1864 yılından beri fahri olarak Sultan Bawa Jaman³⁰ tarafından yürütülüyordu.³¹ Sultan Bawa'nın fahri şehbenderlik görevi, Aralık 1873 tarihli belgeye göre, yeğeni olan Haji Abdullah bin Sultan Bawa³² ile el değiştirmiş³³ ve Bawa'lardan sonra 1881 yılı Temmuz ayında

25 John Capper, *Old Ceylon: Sketches of Ceylon Life in the Olden Time* (Colombo: Ceylon Times Press, 1877), 155. Capper'in de şikâyet ettiği üzere Seylan Müslümanları 19. yüzyılda adadaki sosyo-kültürel hayata nüfuz etmeye çalışan bir yabancının, yereldeki ilişkiler, akrabalıklar ve kişileri ayırt etmesini güçleştiriyordu. Zira özellikle Moor Müslümanları, sosyal hayatı şekillendiren kişiler arasındaki kronoloji ve hiyerarşinin anlaşılmasını güçleştirecek kadar fazla isme sahipti. Üstelik bu isimlerin farklı telaffuzları nedeniyle ortaya çıkan farklı yazım şekillerine sahip olması durumu daha da karmaşıktıyordu. Seylan'daki Moor Müslümanlarına ait Arapça ve Farsça kökenli bazı isimlerin, Seylanca, Tamilce ve İngilizcedeki yazılışları, söz konusu coğrafya dışından gerçekleşen okuma, algılama ve niceliğindeki nüansları anlama bağlamında da karmaşıktı. Bu karmaşanın, bölgeyle ilgili Osmanlı arşiv belgelerinde geçen isim ve bu isimlere ait yazım ve okumalardaki farklılıklar yüzünden söz konusu isimleri "tanınmayacak" hale getirmesi nedeniyle, bu çalışmada söz konusu isimlerin "*Genealogical Family Tree Charts of Sri Lankan Moor Families*" teki yazımları esas alınmış, isimler bu kaynaktaki halleriyle kullanılmıştır.

26 BOA, HR. SFR. 3., 271/11 [16.10.1879].

27 BOA, İ. HR. 281. 17326 [16.01.1297].

28 Brohier, *Seeing Ceylon*, 183.

29 Seylan'ın güney batı ucundaki bu merkez İbn Battûta'nın notlarında "Kali" adıyla yer bulmuştur. İbni Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnamesi*, 2: 855.

30 "Sultan Bawa – Family" #99.

31 BOA, HR. SFR. 3., 86/1 [16.02.1864] Osmanlı Arşiv kayıtlarında Sultan Bawa Jaman adıyla geçen kişinin şecere kayıtlarında Osmanlı Devleti'ni temsil yaptığı herhangi bir görevden bahsedilmemektedir. Benzer şekilde bölgeyle ilgili yazılmış herhangi bir kaynaktan da Sultan Bawa'ya dair bir açıklama bulunmamaktadır. Ancak bu noktada, Bawa ailesinin Osmanlı Şehbenderliği'ni devrettiği sıralarda (muhtemelen 1885 yılında) doğarak, Sri Lanka'daki sufi geleneğini Amerika Birleşik Devletleri'ne taşıyacak olan Bawa Muhaiyaddeen'in de aynı aileden olması ihtimali, söz konusu kişi ve aileyle ilgili çalışmaların ilginç sonuçlar verebileceğini düşündürmektedir. Bawa Muhaiyaddeen hakkında genel bir bilgi için bak: Ahmed Cahit Haksever & Hakan Kızıltepe, "Günümüz Batı Toplumunda Faaliyet Gösteren Sufi Teşekküller: Bawa Muhaiyaddeen Örneği ve Öğretisinin Temelleri" *Akademiar Dergisi*, 1 (2016), 109-131.

32 "Sultan Bawa – Family" #99, 43-44.

33 BOA, HR. SFR. 3., 219/78 [10.12.1873].

Haji Ali Didi, resmî olarak Galle Osmanlı Şehbenderliği'ne atanmıştı³⁴. Bir tüccar olarak bölgede nüfuz sahibi olmasının da etkisiyle, sömürge yönetimiyle yakın ilişkiler içerisinde olan ve Galle Şehbenderi olarak atanan Haji Ali Didi'nin³⁵ sağlığının bozulduğundan bahseden Şubat 1882 tarihli bir belgeyle, yerine oğlu Haji İbrahim Didi'nin atandığını bildirilmiş³⁶ aynı yılın mart ve nisan aylarında yapılan yazışmalar, bu atamaların İngiltere Dışişleri Bakan Yardımcısı Lord (II. Earl) Granville'e bildirilmesi bağlamında gerçekleşmişti³⁷. Ardından 1884 yılı Nisan ayında yapılan bir yazışmaya göre, Haji İbrahim Didi bir süre işlerini oğlu Ahmet Didi'ye devretmişti³⁸. Uzun bir sessizliğe bürünen Galle Şehbenderliği'nin 1900 yılı Kasım ayında gerçekleştirdiği yazışmalara göre, Haji İbrahim Didi, hâlâ Osmanlı Şehbenderi olarak görev yapıyordu³⁹. Bu noktada ilginç olan, Haji İbrahim Didi'nin aynı zamanda Osmanlı Şehbenderliği yaptığı sıralarda, Maldiv Adalarında, başbakanlık dâhil çeşitli üst düzey görevlerde bulunacak olmasıydı⁴⁰.

Osmanlı Devleti'nin Galle şehrindeki şehbenderliğinin henüz faaliyete başladığı aylara ait Aralık 1881 tarihli bir belgede, Şehbender Hassen Lebbe'nin görevinde bırakıldığı ifade ediliyordu⁴¹. Bu yazışmadan birkaç hafta sonra, Hassen Lebbe'nin hastalığı nedeniyle yerine oğlunun atandığı bildirilmişti⁴². Kolombo Şehbenderliği'nin birkaç yıl arayla aynı aileden kişiler arasında el değiştirdiğini gösteren bu belgelerden, aslında Kolombo Osmanlı Şehbenderliği'nin bir nevi Avuducandu Marikar ailesine “emanet edildiği” anlaşılıyordu. Osmanlı Devleti ile Kolombo Şehbenderliği arasındaki, 1886 yılına ait yazışmalar, şehbenderlik maaşıyla ilgili olmuş⁴³ Şubat 1887 tarihli belgede⁴⁴ şehbenderliğin masrafları ve -muhtemelen henüz başlamamış olan 93 Harbi için- toplanan yardımlardan bahsedilmişti. Bu bağlamda şecere kayıtlarındaki bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla, ülkedeki Müslümanların ibadet edebilmeleri için yaptırılan camilerin inşa süreçlerinde ve örneğin Müslümanların yaşadığı bölgelerde mezarlık yaptırılması da dâhil, dini hassasiyet gerektiren çeşitli konularda aktif rol aldığı görülen Hassen Lebbe, bu süreçlere, Osmanlı Devleti'nin de maddi desteğiyle katılmıştı. Nitekim Osmanlı arşivindeki Haziran 1887 tarihli bir belgenin⁴⁵ Seylan Şehbenderliği'nden gelen önceki yıla ait masrafları

34 BOA, İ. HR. 284. 176668 [17.07.1298].

35 H. C. Purvis Bell, *The Maldive Islands: An Account of the Physical Features, Climate, History* (New Delhi: Asian Educational Services, 2004), 36-37.

36 BOA, HR. SFR. 3., 283/19 [28.02.1882].

37 BOA, HR. SFR. 3., 283/31 [21.03.1882]; BOA, HR. SFR. 3., 283/50 [18.04.1882].

38 BOA, HR. SFR. 3., 302/38 [26.04.1884].

39 BOA, HR. SFR. 3., 488/14 [01.11.1900]; BOA, HR. SFR. 3., 488/15 [27.11.1900].

40 Didi ailesinin Maldiv Sultanlığı'ndan başlamak üzere Maldivler'in tarihinde önemli bir yeri olmuştur. Nitekim 1953 yılında Maldiv Cumhurbaşkanı olan Amir Ahmed Muhammed ve sonrasında sultanlığını ilan ederek yaklaşık on beş yıl ülkeyi yönetecek olan Muhammet Ferit de Didi ailesine mensuptu. Ahmet Uçar, *Unutulmayan Miras: Güney Afrika'da Osmanlılar*, 2. Baskı (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2008), 336-337.

41 BOA, İ. HR. 285. 17745 [04.12.1881].

42 BOA, HR. SFR. 3., 280/44 [20.12.1881]; Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, 347.

43 BOA, HR. SFR. 3., 224/80 [10.08.1886]; BOA, HR. SFR. 3., 325/48 [24.11.1886].

44 BOA, HR. SFR. 3., 328/41 [12.02.1887].

45 BOA, HR. SFR. 3., 329/32 [04.06.1887].

listeliyor olması, Hassen Lebbe tarafından Müslümanlar için yapılan bazı faaliyetlerin, Osmanlı Devleti'nce finanse edildiğini gösteriyordu. 1887 yılına ait iki ayrı yazışmada⁴⁶ konsolosluk muhasebesi ile ilgili meselelere değinilmeye devam edilmiş, bu konu ile ilgili raporlama 1888 tarihli yazışmada da sürdürülmüştü⁴⁷.

1887 yılı, Güney Asya'daki Osmanlı şebkenderlerinin İstanbul'la olan iletişimleri ve yine Osmanlı Hariciye teşkilatının II. Abdülhamid'in adalarda yürüttüğü çalışmalarla ilgili senkronizasyonunun sağlıklı olup olmadığına dair fikir verebilecek bir yazışmaya da sahne olmuştu. Zira Bombay Başşebkenderi olan İsmail Zühdi Efendi tarafından, Sefaret ve Hariciye'ye gönderilen bir tahriratta, Hindistan'daki Madras, Kalküta ve Karaçi gibi yerlere dair bilgiler veriliyor, şebkenderhane açılması teklif edilen yerler arasında, o sıralarda zaten bir şebkendere sahip olan Kolombo'nun da adı geçiyordu⁴⁸. Bombay Başşebkenderi İsmail Zühdi Bey ya hariciyesinde görevli olduğu devletin, uzak coğrafyalardaki stratejik politikaları ve sürdürdüğü projelerden habersiz olarak söz konusu öneriyi yapmış ya da mevcut Osmanlı Şebkenderi'nden bir şekilde memnun olmadığı için Seylan'daki şebkenderlik faaliyetlerinin yetersizliğine dikkat çekmek istemişti. Bu durum, alt kıtadaki şebkenderler arasında, yerelde gerçekleştirdikleri temaslar ve yerel şebkenderlerin mevcut sosyo-ekonomik ilişkilerinden kaynaklanması muhtemel anlaşmazlık ve nüfuz mücadeleleri olabileceğini de düşündürüyordu.

1890 yılı Ocak ayında II. Abdülhamid aleyhine Seylan'da çıkan bir gazete haberinin suretini İstanbul'a ulaştıran Hassen Lebbe,⁴⁹ artık oldukça ilerlemiş yaşından da kaynaklanan hastalıklarla mücadele ettiği için, yerine oğlunun geçirilmesini istemişti⁵⁰. Nitekim Kasım 1890 tarihli bir Osmanlı arşiv belgesinden, vefat ettiği anlaşılan Hassen Lebbe,⁵¹ Kasım 1890 tarihli bir başka yazışmada⁵² raporlanan ve kupürleri İstanbul'a bildirilen defin merasiminden sonra Kolombo'daki Maligawatta Müslüman Mezarlığı'nda⁵³ ve koruma altındaki arkeolojik anıtlar listesinde verilen bilgiye göre, üzerinde "Mevlâna Aşığı" [*Masthan Mawlana*] ibaresi bulunan sekizgen bir türbeye defnedilmişti⁵⁴.

Kasım 1890 tarihli belgede, bizzat Kolombo Şebkenderliği kâtabi Muhammet İshak Efendi tarafından Hassen Lebbe'den boş kalan şebkenderlik makamına atanması rica edilen [Avudu Candu Marikar] Abdul Majeed'le ilgili mülâhazalar,⁵⁵ sonraki ayın başında gerçekleştirilen

46 BOA, HR. SFR. 3., 336/34 [30.04.1887]; BOA, HR. SFR. 3., 336/36 [23.09.1887].

47 BOA, HR. SFR. 3., 342/8 [11.02.1888].

48 BOA., HR.SFR.3., 335/78 [17.08.1887] Bombay Başşebkenderliği 1887 yılında el değiştirmiş, söz konusu göreve atanan Hasan Ali Efendi, 1888 yılında '*Memâlik-i Hindiyye ve Ekser Cezâir-i Bahr-ı Muhit*'in [Hint Adaları] İslam merkezleri olması nedeniyle buralardaki büyük ve önemli yerleşim yerlerinde şebkenderlik kurulmasını tekrar gündeme gelmişti. Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, 321-322.

49 BOA, HR. SFR. 3., 372/2 [14.01.1890].

50 BOA, HR. SFR. 3., 276/76 [12.04.1890].

51 BOA, HR. SFR. 3., 373/101 [12.11.1890].

52 BOA, HR. SFR. 3., 373/123 [17.11.1890].

53 "Colombo Grand Mosque".

54 "List of Archaeological Protected Monuments in Colombo Distric", *The Gazette of the Democratic Socialist Republic of Sri Lanka*, Friday, July 06, 2007, No:1505, 548.

55 BOA, HR. SFR. 3., 373/99 [11.11.1890].

diğer yazışmalarda da devam etmişti⁵⁶. Londra Sefareti'nden gelen ve Hassen Lebbe gibi "itibar sahibi" olan oğlunun şebender olarak tayininin uygun olduğunu ifade eden Ocak 1891 tarihli tahriratla,⁵⁷ bu defa -fahri olarak- şebenderlik yapmaya başlayan Abdul Majeed'in göreve atanmasıyla ilgili süreçler başlamış, bu durum Mart 1891 tarihli iki ayrı belgeyle hem söz konusu şebenderliğin kâtibi Muhammet İshak Efendi'ye⁵⁸ hem de İngiliz Başvekili ve Hariciye Nâzırı Lord Salisbur'a bildirilmiştir⁵⁹. Abdul Majeed'in 1891 yılının Şubat ayı sonundaki farklı belgelerde⁶⁰ tekrar edilen atama kararına Lord Salisbur'un cevabı, 10 Mart 1891 tarihinde gelmişti⁶¹.

Bu süreçte, Kolombo Şebenderliği için Haji Zeynelabidin Efendi adlı bir başka ismin Seylan'a şebender olarak atanma talebi İstanbul'a ulaşmıştı⁶². Bu taleple ilgili olarak devreye giren Seylan ulema ve eşrafından yirmiyi aşkın kişinin, şebenderlik konusunda Zeynelabidin Efendi ve bir başka ismi tavsiye etmiş olmaları⁶³ ve yine Seylan'daki sömürge yönetiminin mevcut şebenderlik kâtibini "faal konsolos" olarak gösteren raporu⁶⁴, Hassen Lebbe'den sonra Kolombo'daki Osmanlı temsilciliği konusunda kısa süreli bir belirsizlik yaşandığını gösteriyordu. Nihayetinde yeniden yapılan atama ile bir kere daha aile içinden bir Osmanlı Şebenderi çıkarmış olan Avudu Candu Marikar ailesinin Kolombo'daki Türk ve Osmanlı propagandalarıyla yoğunlaşan Osmanlı-Seylan münasebetleri, başta diğer Moor aileleri olmak üzere, bölgedeki Müslümanlar arasında zaten mevcut olan Osmanlı sempatisine yeni bir ivme kazandırmıştı.

Avudu Candu Marikar ailesi üyeleri ve sonrasında Seylan'da Osmanlı Şebenderliği yapacak olan diğer isimler, aslında Seylan'daki seçkin bir tüccar topluluğu olan Moor azınlığının farklı "aşiretlerine" mensup kişilerdi⁶⁵. Söz konusu aileye mensup olan ve Osmanlı Şebenderliği yapmış kişilerin isimlerindeki "*Lebbe*" kelimesi, "dini lider" ve "vaiz" gibi anlamlara sahipti⁶⁶. Bu küçük detay, Avudu Candu Marikar ailesinin, Seylan Müslümanları arasında oldukça nüfuz sahibi olduğuna da işaret ediyordu. Aynı zamanda Endonezya dilinde "kaplan" anlamına gelen *Macan* lakabına da sahip olan söz konusu ailenin kökenleri, rivayete göre, 8. yüzyılda, Konya'da yaşamış Ala'uddin [*Sultan Albdin*] adında bir "Türk sultanına" kadar uzanıyordu. Bahsi edilen Türk sultanının, Kolombo'nun güneyinde bir tip okulu kuran

56 BOA, HR. SFR. 3., 372/38 [06.12.1890]; BOA, HR. SFR. 3., 370/122 [08.12.1890].

57 BOA, HR. SFR. 3., 320/20638 [28.01.1891].

58 BOA, HR. SFR. 3., 383/35 [02.03.1891].

59 BOA, HR. SFR. 3., 378/23 [02.03.1891].

60 BOA, HR. SFR. 3., 382/18 [18.02.1891]; BOA, HR. SFR. 3., 380/27 [18.02.1891]; BOA, HR. SFR. 3., 379/29 [24.02.1891].

61 BOA, HR. SFR. 3., 378/30 [10.03.1891].

62 BOA, HR. TO., 534/103 [15.12.1890].

63 BOA, HR. TO., 395/92 [10.04.1891]; BOA, HR. SYS., 2944/63 [22.04.1891]; BOA, Y.A. HUS., 248/18 [07.06.1891].

64 BOA, HR. SFR. 3., 383/39 [13.05.1891].

65 "Sri Lankan Muslims", *Muslim Consuls*.

66 Uçar, *Unutulmayan Miras*, 333.

Sinhali krallarından III. Dapula döneminde, Beruwela'ya yerleşmiş olan ilim peşindeki oğlu Cemaleddin [*Prince Jamaldeen*]’le ünsiyet kuran bu sülale, aynı zamanda adadaki tip geleneğinin de önemli temsilcileri arasındaydı⁶⁷. Nihayetinde rivayetlerden ibaret olan söz konusu şecerenin detaylandırıldığı bir başka metinde, yine Türk olduğu vurgulanan Prens Cemaleddin’in, Seylan’a aslında 1016 yılında göç ettiği ifade edilmektedir⁶⁸.

Seylan Şehirlerinde Osmanlı Şehbenderleri

Moor Müslümanlarının efsanevi bir Türk sultanının torunları olduklarına işaret eden şecerelerinin, ayrıca analiz edilmesi gerektiği parantezinde⁶⁹, bu şecereyi sahiplenen ve aralarında 19. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı Şehbenderliği yapacak isimlerin de çıktığı aileler, bölgenin en büyük mücevher ihracatçısı şirketlerden biri olarak günümüzde de varlığını sürdürmekte olan *O.L.M. Macan Markar Limited*’i kuracak kadar öncü bir ticari zekâ ve Seylan’ın tarihi öneminin kaynağı olan doğal kaynaklarından beslenen potansiyel bir zenginliğe sahipti.

Bir mücevher tüccarı ve gelecekte Osmanlı Şehbenderliği yapacak olan Markar Efendi’nin başında olduğu O.L.M. Macan Markar adlı kuyumculuk ve mücevherat şirketi, aslında Markar Efendi’nin babası olan ve Galle’de büyük bir mücevher kayası bulan Odume Lebbe Macan Markar tarafından başlatılmış mücevherat işinin miras alınıp, geliştirilmesiyle kurulmuştu. Şirketin sahip olduğu mücevherat, bölgeye gelen şarkiyatçıların kitaplarına da yansımış, Brooke Elliott, Sri Lanka’daki mücevher ustalarına değindiği satırlarında O.L.M. Macan Markar Şirketinden de bahsetmişti⁷⁰. Şecerelerini “Ala’uddin” adında bir Türk sultanına dayandıran bu ailenin sahip olduğu değerli mücevherler ve Kolomboda’ki *Grand Oriental Otel*’de bulunan kuyumcu mağazalarını tarif ederken modern bir “*Alaaddin Mağarası*” ifadesini kullanarak, *Binbir Gece Masalları*’na atıf yapmış olması oldukça şaşırtıcı bir tercihti. Yazarın, ünlü Kolombo kuyumcuları arasında gösterdiği bu ailenin sahip olduğu mücevherlerin, kendisinde uyandırdığı şaşkınlık ve muhtemel hayranlığı ifade etmek için kullandığı bu ifade, Macan Markar ailesinin “Ala’uddin” adındaki bir Türk sultanın, “Cemaleddin” adındaki oğluna dayandırılan şeceresi ve bölgedeki değerli kaynakların binlerce yıl “masalsı bir perdenin” arkasında kalmış olmasıyla birlikte düşünüldüğünde oldukça ilginçti. Nitekim söz konusu tercih ve belki de rastgele yapılmış olan bu tercihin arka planındaki ilginç detaylar, bölgedeki siyasi tarihle birlikte düşünüldüğünde, kollektif hafızadaki gerçeklik ve kurmaca geçişkenliğine dair çarpıcı bir örnek oluşturuyordu.

Brooke Elliott’un, elbette ki Seylan’a dair gözlemlerini anlatmak üzere devam ettiği

67 “Sultan Ala’uddin – Family” #90. ve “Sultan Albdin- Family” #90.

68 “Oduma (Uthman) Lebbe Marikar Sheikh Abdul Cader ‘SHEKHADI’ Marikar & Avudu Candu Marikar”.

69 Aile şeceresini, henüz Anadolu’da herhangi bir Türk devletinin bulunmadığı bir dönemde yaşadığı iddia edilen bir Türk sultanına dayandıran ve Seylan Müslümanları arasında 19. yüzyılda oldukça nüfuz sahibi olan söz konusu ailenin şecere örgüsü ve adadaki Müslümanların kolektif hafızası özelinde, “Türk Soylu Sri Lankalılar” meselesini kapsayıcı bir şekilde ele alan yeni bir çalışma için bk. Ekrem Saltık, “Anonim Hatıralardan Aile Şeceresine Türk Soylu Sri Lankalılar Meselesi ve Seylan Adası”.

70 C. Brooke Elliott, *The Real Ceylon* (New Delhi: Asian Educational Services, 1995), 38-39.

satırlarında bahsini ettiği üzere, “*değerli mücevher koleksiyonları, kesimi zor Ceylon taşları ve görkemli safirlere sahip*” ve 1860 yılında kurulmuş olan *O.L.M. Macan Markar Mücevherat Şirketi*, Londra ve Paris gibi Avrupa başkentlerine düzenli olarak mücevher satmaktaydı⁷¹. Macan Markar Mücevherat Şirketinin sahibi olan ve seçerisinde Türklerle ünsiyet bulunan Seylan’ın önde gelen bu ailesi gibi, II. Abdülhamid döneminde Seylan’da Osmanlı Devleti ve Türkler lehine yapılmış ve yapılacak birçok proje ve girişimin arkasında Moor Müslümanlarının soylu ve zengin aileleri bulunuyor, çoğunlukla mücevher ticareti ile uğraşan bu zengin Müslüman aileler, ada ve çevresindeki ticari potansiyelin büyük bir bölümünü ellerinde tutuyordu⁷².

Seylan’ın zengin ve seçkin ailelerinden birine mensup olan Hassen Lebbe’nin şebenderlik yıllarında, Osmanlı Devleti’nde bir padişah değişikliği yaşanmış, Sultan V. Murad, birkaç ay sürdürebildiği saltanatından sonra yerini Sultan II. Abdülhamid’e bırakmıştı. Aynı zamanda “113. İslam Halifesi” olarak Osmanlı tahtına çıkan II. Abdülhamid’in Güney Asya ülkelerindeki Müslümanlarla kurduğu ilişkilerin, korumacı ve panislamist karakteri, bölgeye gönderilen Osmanlı şebenderlerinin, sosyo-kültürel hayatın her aşamasında Türkler ve Osmanlı Devleti’ne dair -Seylan özelinde- zaten sahip oldukları bir “aidiyet” duygusuyla hareket etmelerini sağlayacaktı.

‘Halife’nin Elçileri’ Seylan Limanlarında

Sultan II. Abdülhamid’in birçok Müslüman coğrafyasında sürdürmekte olduğu siyasetin sonuçlarından habersiz bir şekilde, Osmanlı coğrafyasında çeşitli sosyo-kültürel ve siyasi restorasyonlar yaptığı sıralarda, Osmanlı şebenderleri de bu misyonla hareket etmiş, Güney Asya Müslümanlarının Osmanlı sempatisini canlı tutacak farklı girişimlerde bulunmuşlardı. Bu girişimler bağlamında, İstanbul’dan yola çıkıp, alt kıta boyunca doğuya uzayan bir rotada Japonya’ya gitmek üzere görevlendirilen Ertuğrul Fırkateyni de Seylan’ın da aralarında bulunduğu Müslüman coğrafyasına gönderilmiş bir “hilafet habercisi” olarak değerlendirilmişti. Seylan Müslümanlarının, İngiliz sömürgesi altında hem kuşatılmış durumda olduğu hem de Osmanlı Devleti ile ilgili beklentilerinin doruğa ulaştığı bir dönemde, Ertuğrul Fırkateyni’nin kuzeyden yola çıktığına dair haberler, ülkenin en büyük ticaret limanı olan Kolombo’da yaşayan Müslümanlar arasında da büyük bir “heyecana” neden olmuştu. Yola çıkışından aylar sonra *Sabah* gazetesinde “*Osmanlı büyüklüğünün ateşini okyanus sularında şan ve satvetle dalgalandıracağı*” ifade edilen fırkateyn⁷³, başlangıçta planlanmamış olsa da Seylan’a

71 Söz konusu şirketin faaliyet alanı olan ve *Mücevher Şehir* olarak da anılan -Âdem tepesi yakınlarındaki- Ratnapura bölgesinde 1924 yılı Nisan ayında 1100 karat büyüklüğünde yepyeni bir keşif yapan Macan Markar şirketi, uzun yıllar dünyanın en büyük safirine sahip kalacaktı. Ardından 2016 yılında yepyeni bir keşif yapılacak ve 1404 karat ağırlığındaki *Âdemin Yıldızı* adı verilen dünyanın en büyük mavi yıldız safiri bulunacaktır. İngiliz Kraliyet ailesi de dâhil dünyanın soylu ve zengin ailelerine mücevher satmakta olan Macan Markar, söz konusu safiri Amerikalı bir müşterisine satmış bir süre sonra Kahire’de de bir şube açmıştı. Farzana Haniffa & Ayesha Rauf, *A Pioneer of Muslim Women’s Emancipation in Sri Lanka* (Colombo: Social Scientists’ Association, 2014), 14; “Huge Gem Discovery”, *The Straits Times*, 28 April 1924, 15.

72 “Muslim Business Establishments in Sri Lanka – Since 1820”.

73 Uçar, *Unutulmayan Miras*, 323.

uğramadan önce rotasını Bombay Limanı'na çevirmek zorunda kalmıştı. Bombay'da on binlerce Müslümanın ziyaretine sahne olan Ertuğrul Fırkateyni, Ekim ayı sonunda Bombay'dan demir aldıktan sonra, o sıralarda nüfusu üç yüz bin dolaylarında olan Kolombo'da, yine on binlerce kişi tarafından ziyaret edilmek üzere beklendiği haberini bizzat Seylan Genel Valisi'nden almıştı⁷⁴. Bombay'dan yola çıktıktan sonra, baş bodoslamasındaki meşe kaplamalarının arasından su almaya başlamış olan fırkateyn, süvarisi Kumandan Ali Bey'in eşine gönderdiği mektuplardaki ifadesiyle, “*Hazreti Âdem'in cennetten hurucunda vasıl olduğu ada ki Serendib tabir olunur*” dediği⁷⁵ ve Kolombo Kalesi'ni top atışlarıyla selamlayarak girdikleri Seylan'a, 1 Kasım 1889 tarihinde ulaşmıştı⁷⁶. Ertuğrul Fırkateyni'nin Kolombo'daki günleri, “halifenin gemisini” görmeye gelen on binlerce Müslümanın, fırkateynin yelken direklerinin gölgesinde bağdaş kurup oturduğu, mürettebatla sohbet etmeye çalıştığı büyük bir ilgiye sahne olmuştu⁷⁷. Ertuğrul Fırkateyni, adaya ulaştığında bir onarıma ihtiyacı olmasına rağmen, limanda bir tamir havuzu ve gerekli malzemeler bulunmadığı için onarımı yapılmadan Kolombo'dan ayrılacaktı.

Halife tarafından gönderilmiş bir “elçi” gibi karşılandığı için, Güney Asya kıyılarında büyük heyecan ve beklenti uyandıran Ertuğrul Fırkateyni'nden sonra da Seylan'daki Müslümanların Osmanlı Devleti'ne dair beklentileri devam etmişti. Nitekim aynı dönemde, yine adadaki Moor Müslümanlarından biri ve -milli kahraman olarak da kabul edilen- ülkedeki ilk Müslüman avukat olan Muhammed Casim Siddi Lebbe⁷⁸ tarafından 1882 yılından beridir çıkarılmakta olan *Müslümanların Dostu* [*Muslim Nesan/The Muslim Friend*]⁷⁹ isimli Tamilce gazeteyle, ülkedeki Hristiyan misyonerlere karşı mücadele edilmekte, Türkler ve Osmanlı Devleti ile ilgili çeşitli yazılar yayınlanmaktaydı⁸⁰.

Osmanlı Devleti'nin Kolombo'daki ilk fahri şebhenderi Hassen Lebbe'nin, Ertuğrul Fırkateyni'nin Japonya'dan dönerken Pasifik Okyanusu'nda batışından kısa bir süre sonra vefat etmesi üzerine, yerine 1891 yılında ikinci oğlu Hassen Lebbe Marikkar Abdul Majeed atanmıştı. Marikkar Abdul Majeed'in, Kolombo Şebhenderliği yaptığı sıralarda, Güneydoğu Asya politikası bağlamında; Seylan, Singapur ve Açe Müslümanlarına farklı nitelik ve niceliklerde lojistik

74 BOA, Y.A.HUS. 232/66.

75 Canan Yücel Eronat, *Ertuğrul Süvarisi Ali Bey'den Ayşe Hanım'a Mektuplar* (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2007), 11.

76 BOA, HR.TO. 343/112 [30.11.1889].

77 Ertuğrul Fırkateyni'nin Seylan ziyareti ve sonrasında Singapur'daki uzatmalı günleri Kolombo'daki *Ceylon Observer* gazetesinde yayınlanan çeşitli iddialara neden olmuş, Osmanlı Devleti'nin tekzip etmek zorunda kaldığı bu habere ait rapor ve kupürler Hussein Lebbe tarafından İstanbul'a iletilmişti. BOA, HR. SFR. 3., 372/35 [26.02.1890]; BOA, HR. SFR. 3., 372/54 [11.03.1890]; BOA, HR. SFR. 3., 372/36 [12.04.1890]; BOA, HR. SFR. 3., 372/37 [13.04.1890].

78 “Muhammad Lebbe Siddi Lebbe Marikar – Family” #128.

79 I. L. M. Abdul Azeez, “A Criticism of Mr. Ramanathan's ‘Etnology of the Moors of Ceylon’, *The Sri Lanka Reader: History, Culture, Politics*, ed., John Holt (Durham: Duke University Press, 2011), 424; Victor C. de Munck, “Sufi and Reformist Designs: Muslim Identity in Sri Lanka”, *Buddhist Fundamentalism and Minority Identities in Sri Lanka*, ed., Tessa J. Bartholomeusz & Chandra R. De Silva (Albany: State University of New York Press, 1998), 115.

80 Shukri, *Muslims of Sri Lanka: Avenues to Antiquity*, 355; Uçar, *Unutulmayan Miras*, 331.

yardım gerçekleştiren II. Abdülhamid, bölgedeki İslami hassasiyet ve milliyetçi uyanışlara yönelik çeşitli girişimlerde bulunmuştu.

Bölgeyle yakından ilgilenen II. Abdülhamid'in Seylan'daki elçisi olan Marikkar Abdul Majeed de Kolombo'daki cuma namazlarında Osmanlı padişahı adına hutbe okunmasını yaygınlaştıracak çalışmalar yapmıştı⁸¹. Marikkar Abdul Majeed'in de dâhil olduğu Moor Müslümanları, 1899 yılında *Sri Lanka Türk Dostluk Cemiyeti*'ni kurmuş, ardından 1900 yılı Ağustos ayında, Seylan'daki Müslümanların sosyo-kültürel ve politik yaşamlarına büyük katkılar sağlayacak olan *Moor Birliği [Moors' Union]* kurulmuştu. Seylan Müslümanları arasındaki dayanışmaya yönelik bir başka girişim olan Seylan *Asli Sakinleri* adlı cemiyet, aynı yıl tahta çıkışının "25. Yıldönümü" olan Sultan II. Abdülhamid'e olan bağlılıklarının bir nişanesi olarak, ülkelerinde okunan Tamil dilindeki risale ve cemiyet reisinin mektubunu, II. Abdülhamid'e ulaştırılmak üzere İstanbul'a göndermişti⁸².

Aynı sıralarda Osmanlı Devleti'nin sömürgecilik bağlamında Avrupalı devletlerle kurduğu ilişkilerde farklı bir yeri olan sonuçlar verecek bir olay yaşanıyor, Batılı devletlerin siyasi ve ekonomik kuşatması, Çin'de "isyan" olarak tanımlanan büyük bir "direnişe" neden oluyordu. Alman İmparatoru II. Guillaum'un, tarihe *Boxer Ayaklanması* olarak geçen bu "isyan" sırasında, Çin'deki Müslümanların "yatıştırılması" konusunda "Hilafeti İslamiye'den" talepte bulunması, "daha önceden rastlanmamış bir başarı" olarak yorumlanmıştı⁸³. Bu bağlamda oluşturulan Nasihat Heyeti'nin Çin yolculuğu, Ertuğrul Fırkateyni mürettebatı kadar kalabalık olmayan, ama nihayetinde "halifenin toprağından" gelen daha mütevazı bir heyetin, Seylan ziyaretine zemin hazırlayacaktı. Birkaç yıl önce Küba ile İspanya arasındaki gerginlik ve Küba'nın İspanya'ya karşı başlattığı direnişin seyrini izlemek üzere II. Abdülhamid tarafından Küba'ya gönderilmiş olan Hasan Enver Paşa'nın, *Sachsen* adlı bir Alman posta vapuruyla Seylan'a yaptığı Haziran 1901 tarihli ziyaret, Kolombo'da ilgiyle karşılanmıştı⁸⁴. Aralarında, -Çin yolculuğunun ikinci gününde evlendiği- tercüman Matmazel Hortans'ın da bulunduğu heyetle birlikte Seylan'ı dolaşan Enver Paşa'ya eşlik eden Kolağası Nazım Bey⁸⁵, "gezdiğim ülkeler

81 Batavya Osmanlı Şehbenderliği'ne tayin edilen Ali Gâlip Bey'in, 1883 yılında görevine başladıktan sonra kıldırıldığı ilk cuma namazında II. Abdülhamid'in adını anması üzerine cemaatin verdiği duygusal tepkiyle başladığını söylediği, alt kıtadaki adalarda Osmanlı padişahı adına dua edilmesi geleneği, aslında Kanuni Sultan Süleyman dönemine kadar uzanmaktadır. Özcan, *Pan-İslamizm*, 70-71.

82 BOA, Y.A. HUS., 411/95 [23.10.1900].

83 BOA, Y.PRK.HR., 29/69 [17.09.1318].

84 BOA, BEO., 1696/127175 [14.06.1901].

85 Kolağası Yaver Ömer Nazım Bey, yıllar sonra Miralay Nazım Bey adıyla şöhret yapacak ve Selanik Merkez Kumandanlığı'na atanacaktı. Aynı zamanda Nasihat Heyeti'nde birlikte görevlendirildiği Hasan Enver Paşa'nın yeğeni olan Nazım Bey, II. Meşrutiyet'in ilanından hemen önce Rumeli'de olup bitenleri öğrenmek isteyen II. Abdülhamid tarafından görevlendirildikten sonra, padişaha karşı örgütlenmekte oldukları haberini İstanbul'a bildirmemesi için aynı zamanda bacanağı olduğu Binbaşı Enver Paşa'nın verdiği emirle öldürülmek istenmişti. İttihatçıların emriyle silahlı saldırıya uğrayan Nazım Bey'in yaralı olarak kurtulduğu söz konusu saldırı, aynı zamanda Enver Paşa'nın Manastır'da dağa çıkmasıyla sonuçlanmıştı. Nazım Bey'in 1940'lı yıllarda çektiği filmlerle tanınan sinema yönetmeni ve film yapımcısı olan oğlu Faruk Kenç, yıllar sonra Türk sinemasının ilk polisiye filmlerinden birini çekecekti.

arasında bu kadar güzelini görmedim” dediği Kolombo ile ilgili notlar almış, birçoğu İngilizler tarafından yapılmış olan eşsiz şatolar, güzel köşkler ve hoş bahçelerin, kenti âdetâ cennete çevirdiğini ifade etmişti. İngiliz sömürgesi altındaki Kolombo'ya imrendiği anlaşılan Nazım Bey, İngilizlerin ayak bastıkları her yeri imar edip, neredeyse ikinci bir Londra'ya dönüştürdüklerini ve Kolombo'nun, Osmanlı Devleti'nin merkezi olan İstanbul'dan “on bin defa” daha derli toplu olduğunu yazmıştı. Notlarına öz eleştiri yaparak devam eden Nazım Bey, “çıplaklar” dediği Kolombo'daki yerel halkın, çalışma azmini gördükçe dünyada “Türklerden başka tembel kavim kalmadığı” kanısına vardığını ifade etmiş, mülki amiri İngiliz, polisi, askeri ve memurları yerel halktan olan ülkedeki bu çok sesli ama oldukça uyumlu düzeni, ordular besleyen Osmanlı Devleti'nin halkı da yöneticileri de İslam olan uzak vilayetlerinde bir türlü gerçekleştirememiş olmasından dert yamıştı⁸⁶.

Kolombo Müslümanları, Hasan Enver Paşa'dan birkaç ay sonra Singapur Şehbenderi Ahmed Ataullah Efendi'nin görevine başlamadan önce gerçekleştirdiği Seylan ziyaretine de ev sahipliği yapmıştı⁸⁷. Ataullah Efendi'nin Seylan ziyareti, misyonu ve şahsına gösterilen büyük ilgi nedeniyle planlanandan daha uzun sürmüştü. Osmanlı Devleti'nin dünya Müslümanlarının birlik ve bekası açısından taşıdığı önem ve Sultan II. Abdülhamid'in bu bağlamdaki rolüne dair konuşmalar yaptığı çeşitli davetlere ve Moor Birliği'nin 1901 yılı Ekim ayında gerçekleşen toplantısına katılmıştı⁸⁸.

Ahmed Ataullah Efendi'nin Seylan'daki yoğun programı ve temaslarından da anlaşılacağı üzere, bölge halkı üzerinde oldukça güçlü bir nüfuza sahip olan Sultan II. Abdülhamid, diğer alt kıta ülkelerinde olduğu gibi Seylan'daki eğitim öğretim faaliyetleriyle de yakından ilgilenmişti. Ancak II. Abdülhamid'in bu ilgisi, o dönemde Güney Asya'da yaşanan sosyo-kültürel ve siyasi eğilimlerden bağımsız olarak ortaya çıkmamıştı. Zira ülkelerinin bir İngiliz sömürgesi olmasından sonra, Hintli Müslümanlarla ortak hareket etmeye başlamış olan Seylan Müslümanları da Güney Asya'daki diğer Müslümanların yaptığı gibi 19. yüzyılın sonuna doğru kendi aralarında örgütlenerek yaşadıkları yerlerde irili ufaklı yeni camiler inşa etmeye ve sömürge hükümetlerinin kontrolünde olan eğitim kurumlarına alternatif olabilecek medreseler açmaya başlamıştı. Bu bağlamda genellikle Hristiyan misyonerlerinin elinde olan Seylan'daki yerel eğitim ihtiyacı açısından önemli bir alternatif olarak Kolombo'da kurulan *Al Madrasathul Khairiyathul İslamiah* adlı okulun, yeni bir binaya taşınma süreci, II. Abdülhamid'in Seylan'daki eğitim öğretim faaliyetleriyle ilgili “abartılmış” bir yorum ve bu yorumdan kaynaklanan “icat edilmiş” bir uzak “hatıranın”, dolayısıyla “efsanevi” ve asılsız bir bilginin de kaynağı olacaktı.

86 Taha Toros, “Osmanlı Nasihat Heyeti Çin Yolunda”, *Yakın Tarihimiz*, Milliyet, Mayıs 1982, 307.

87 BOA, HR. SFR. 3., 508/61 [24.10.1901] Ahmed Ataullah Efendi'nin, Singapur'a şehbender olarak atanırken, şehbenderlik görevini yerine getirirken devletten herhangi bir maaş talebinde bulunmamasının şart koşulmuştu. Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, 346. Ataullah Efendi'nin alt kıtaya gönderilirken kendisine yüklenen misyon ve bu misyonu yerine getirmesi için gereken maddi olanaklar arasındaki derin uçurum Osmanlı Devleti'nin bölgeye merkezden gönderdiği “diplomatların” ve temsil ettikleri devletin, tutarsızlığını göstermesi bağlamında oldukça çarpıcı bir örnektir.

88 BOA, Y. A. HUS., 422/55 [25.10.1901].

II. Abdülhamid'in Kolombo'da bir medrese kurduğu şeklindeki bu "efsanevi bilgi", aslında Seylan'daki modern İslami eğitimin "babası" olarak kabul edilen ve *Muslim Nesan* gazetesinin de sahibi olan M. C. Siddi Lebbe tarafından 1883 yılında kurulmuş olan⁸⁹ söz konusu okulun, 1901 yılındaki adres değişikliğine dayanmaktaydı. O sıralarda ülkedeki Müslüman çocuklarının, aidiyetleriyle uyumlu modern bir eğitim alabilmesi için ardı ardına çeşitli örgütlenmeler giderek okullar açmaya başlayan Seylan Müslümanları, kız çocuklarının eğitimiyle de özellikle ilgilenmekteydi. Bu bağlamda hayata geçirilen ve aynı zamanda 1882 yılında *Madrasatul Zahira* adıyla kurulan ve -1892'den sonra kullanılmaya başlanan adıyla- *Zahira Koleji* olarak bilinen okulun da kurucusu olan Lebbe'nin kurduğu Al Madrasathul Khairiyathul İslamiah'ın açılışında, 1882 yılında Mısır'da yaşanan bir isyan nedeniyle Seylan'da "sürgünde" olan Ahmet Arabi Paşa⁹⁰ da bir konuşma gerçekleştirmişti. Bu noktada ilginç olan, söz konusu okulların, aslında Mısır'da İngilizlere karşı başlattığı isyan nedeniyle ve bizzat II. Abdülhamid tarafından yapılan "asi" nitelemesiyle Seylan'da sürgün olan Arabi Paşa'nın, ülke Müslümanlarını derinden etkileyen vizyonundan da beslenmiş olmasıydı. Sürgün günlerinde kurduğu temaslar ve yaptığı konuşmalarla Seylan Müslümanlarıyla hemhâl olma fırsatı da bulan Arabi Paşa, tıpkı II. Abdülhamid'e de atfedildiği üzere, Seylan'daki İslami uyanış ve dayanışmaya büyük katkı sağlamıştı⁹¹. Seylan'da uğruna mücadele ettiği İslam'ın samimi birer temsilcisi olarak görülen Arabi Paşa ve beraberindeki diğer sürgün kişiler, "katlanmak" zorunda kaldıkları "sürgün çilesi" nedeniyle de gerçek birer Müslüman olarak kabul edilmişti. Mısır'da İngilizlerle mücadele ettiği sıralarda Arabi Paşa'nın da tıpkı II. Abdülhamid gibi, Seylan'da namaz sonrası adına yapılan toplu dualarla desteklenmiş olması da oldukça ilginçti⁹². Bu ilginç detay, Sultan II. Abdülhamid'in şahsında vücut bulmuşsa da 19. yüzyılın son çeyreğindeki panislamist ideallerin, aslında bu ideallere öncülük edebilecek tek güç olarak görülen Osmanlı Devleti'nin kurumsal varlığıyla özdeşleştirilmiş olabileceğine de işaret ediyordu. Dolayısıyla bu kurumsal yapıya mensup kişilere de hiyerarşisi sahip oldukları konumlara göre değişen bir "güven" duyuluyor, bu güven bağlamında söylem ve eylem zemininde ortaya koydukları tüm icraatlar de alt kıtadaki Müslümanlar arasında hatırı sayılır bir karşılık buluyordu. Dolayısıyla Güney Asya Müslümanlarının, Osmanlı Devleti tebaasından kurumsal temsiliyetleri bağlamında saygı ve güven duydukları kişilerle temaslarının, aynı zamanda bölgede büyük bir "çarpan etkisine" sahip olduğunu söylemek de mümkündür.

Bu zeminde, açılış konuşması bizzat Arabi Paşa tarafından yapılmış olan Al Madrasathul Khairiyathul İslamiah'ın adı, açılışından yıllar sonra Lebbe ailesinden Noordeen Hajjar⁹³

89 Haniffa & Rauf, *A Pioneer of Muslim Women's Emancipation in Sri Lanka*, 18.

90 BOA, Y.EE., 127/43.

91 Haniffa & Rauf, *A Pioneer of Muslim Women's Emancipation in Sri Lanka*, 3,17,19-21.

92 Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, 165.

93 "Noordeen Hajjar – Family" #45. Kolombo Belediye Meclisinin şehirdeki arazi ve mülklerin fiyatlandırılması için oluşturduğu bir nevi danışma heyeti gibi çalışan komisyonculardan biri ve Seylan'daki mücevher tüccarlarından olan Noorden Hajjar, Macan Markar ailesiyle birlikte Seylan'daki birçok okulun kuruluşunda aktif rol almış ve ülkedeki eğitim öğretim faaliyetlerine önemli katkılar sağlamıştı. "İsmail Lebbe – Family" #13.

tarafından yaptırılan yeni binaya taşınırken, II. Abdülhamid'in 25. Yıl [gümüş jübile] kutlamaları⁹⁴ onuruna *Al Madrasathul Hameediah [el-Medresetü'l-Hamidiye]* olarak değiştirilmişti. Temeli, 1900 yılı Ağustos ayı sonunda, Osmanlı Şehbenderi Marikkar Abdul Majeed'in de katılımıyla atılan söz konusu binanın arazisi ve inşaat masrafları -bir emlak komisyoncusu da olan-Noordeen Hajjar tarafından bağışlanmıştı⁹⁵. Dolayısıyla II. Abdülhamid'in "gümüş jübilesi" ile ilişkilendirilerek, kuruluşunda değil, bina değişikliği sırasında -Türkçede yaygın kullanımıyla- *Hamidiye Mektebi* adı verilen söz konusu okul, aslında Kolombo'da zaten var olan modern İslami eğitim arayışının bir sonucu olarak, "hamiliği" ya da "gözetimi" ile değil, kendisine atfedilen "moral potansiyeli" gölgelemeyecek şekilde, II. Abdülhamid'in "onuruna" bu yeni ismi almıştı. Okulun yetkilileri, yeni binaya geçildikten birkaç yıl sonra, "Hilâfetü'l-Uzmâ" da dedikleri II. Abdülhamid'in portrelerini, artık onun adını taşıyan okulun salonlarına asabilmek için İstanbul'dan talepte de bulunmuştu⁹⁶.

Kolombo'daki Hamidiye Mektebi'nin sonraki faaliyetlerini takip ettiği de anlaşılan II. Abdülhamid, buraya devam eden başarılı talebeleri "altın yıldızlı" Kur'an-ı Kerim gibi çeşitli hediyelerle ödüllendirerek, söz konusu okulun eğitim faaliyetlerine çeşitli katkılar sağlamıştı⁹⁷. Kolombo'daki Hamidiye Mektebi, sonraki yıllarda aralarında çeşitli üst düzey yöneticiler, bürokratlar ve bakanların yanı sıra bir de devlet başkanının bulunduğu çok sayıda mezun vermiş⁹⁸, ardından II. Abdülhamid'in vefatından birkaç yıl sonra, 1921 yılında *Hameedia Boys' English School [Hamidiye İngiliz Erkek Okulu]* adını almıştı. Bu dönemde *The Ceylon Moslem Educational Society Ltd. [Seylan Müslüman Eğitim Derneği]* tarafından devralınan Hamidiye Mektebi, sonraki yıllarda *Hameed Al Husseinie Maha Vidyalaya* adını alarak çok sayıda bina ve adres değiştirecek, nihayet günümüzde Kolombo'da *Hameed Al Husseinie College* adıyla eğitim vermekte olan ulusal bir eğitim kurumuna dönüşecektir⁹⁹.

Osmanlı Şehbenderliği'nden Seylan Şövalyeliği'ne

Kolombo Müslümanlarının Hicaz Demiryolu'nun yapımı için para yardımında bulunduğu sıralarda¹⁰⁰ çevresinde "Efendi" unvanıyla da anılan Osmanlı Şehbenderi Marikkar Abdul Majeed'in on yılı aşkın bir süredir yürüttüğü görevi sona ermişti. Marikkar Abdul Majeed'ten sonra aynı göreve 1903 yılının Nisan ayında Mohamed Macan Markar Efendi atanmıştı¹⁰¹.

94 II. Abdülhamid'in gümüş jübile kutlamaları Seylan'daki Zahira Koleji'nin *Maradana* olarak da bilinen camisinde gerçekleşmiş, söz konusu kutlamalar *Ceylon Standart* gazetesinin 4 Eylül 1900 tarihli nüshasına da yansımıştır.

95 Fazlı Sameer, *Muslim Personalities in Sri Lanka: Then and Now* (Colombo: Moors' Islamic Cultural Home, 2009), 20; "Ismail Lebbe – Family" #13.

96 BOA, Y. A. HUS. 451/138 [10.06.1903].

97 BOA, HR. SFR. 3., 535/50 [10.06.1903]; BOA, HR. SFR. 3., 725/2 [27.07.1905]; BOA, BEO. 3168/237591 [15.10.1907].

98 Sameer, *Muslim Personalities in Sri Lanka: Then and Now*, 21; Uçar, *Unutulmayan Miras*, 340.

99 "Hameed Al Husseinie College – An Unblemished History".

100 BOA, HR. SFR. 3., 508/70 [24.10.1901]; BOA, HR. SFR. 3., 516/10 [18.02.1902]; BOA, HR. SFR. 3., 537/3 [28.01.1903]; BOA, HR. SFR. 3., 535/37 [15.05.1903].

101 BOA, HR. SFR. 3., 533/71 [04.06.1903].

Osmanlı Devleti'nin Seylan'daki bir diğer saygın aile olan Avudu Candu Marikar ailesinden sonraki temsilcisi, Mohamed Macan Markar Efendi, yukarıda bahsedildiği üzere Alaaddin Mağarası'na benzetilen bir mücevherat dükkânı olan O.L.M. Macan Markar Şirketinin sahibi ve Seylan'ın önde gelen tüccar ailelerinden birisine mensuptu. Markar Efendi'nin annesi tarafından 1892 yılında kurulmuş olan *Galle Müslüman Kültür Derneği* [*Galle Muslim Cultural Association*], ülkedeki Hristiyan misyonerler ve yine M. C. Siddi Lebbe tarafından kurulan okullardan farklı olarak Kolombo'da Arapça eğitim veren ilk koleji de açmış, derneğin sahip olduğu kütüphane, zengin bir Arapça kitap koleksiyonuna ev sahipliği yapmıştı¹⁰². Bu zeminde hem ticaret hem de ülkedeki Müslümanların eğitimi gibi konularda aktif olan ve Osmanlı arşiv belgelerinden anlaşıldığı kadarıyla, selefinden konsolosluğun genelgeleri, mührü ve pullarını bizzat almış olan Markar Efendi, başlangıçta vekil olarak atandığı görevi¹⁰³ kendisinden önceki şebbenderin danışmanlığı sayesinde yürütebilmişti¹⁰⁴. Bir süre sonra şebbenderliğe asaleten atanmasını, yerelde olumlu karşılayanlar olduğu gibi, çeşitli sosyo-ekonomik ve siyasi nedenlerden dolayı hoş karşılamayanlar da olmuştu. Bu bağlamda *Hamidiye Cemiyeti* sekreteri Mahmut ve *İngiltere İslam Cemiyeti* lideri Quilliam Efendiler, olumsuz tepkilerini Osmanlı Hariciyesi'ne bildirmişti¹⁰⁵.

Önceden yine Seylan'ın bir başka önemli kenti olan Galle'de Belediye Başkan Yardımcısı olan Markar Efendi, henüz yirmi sekiz yaşında Osmanlı Şebbenderliği'ne atandığında, aynı zamanda “Doğu'nun en genç konsolosu” da olmuş, geride bıraktığı Galle'deki görevini, kardeşi H. A. İbrahim Didi'ye devretmişti¹⁰⁶. Şebbenderliğe başladıktan bir süre sonra hac ibadetini yerine getirmek istediği anlaşılan Markar Efendi'nin, bu bağlamdaki yazışmaları Osmanlı arşiv kayıtlarına da yansımış, 1906 yılına ait yazışmalara göre, Hicaz'a gitmek üzere İstanbul'dan izin talebinde bulunmuştu¹⁰⁷. Beraberinde annesi ve Mudaliyar Cassim Lebbe Marikar ve ailesinden birkaç kişiyle daha, “maceralı” bir hac yolculuğu¹⁰⁸ gerçekleştirerek nihayet 1907 yılında Hicaz ziyaretini tamamladıktan sonra Kolombo'ya dönmüştü¹⁰⁹.

Aynı yıllarda Kolombo'daki Osmanlı sempatisinin en önemli yansımalarından biri olan “Osmanlı Fesi” modası ve Müslümanların bu fesi dini ve sosyo-kültürel bir sembol olarak tüm kamusal alanlarda özellikle giyiyor olmaları, sömürge yönetiminin körüklediği çeşitli asayiş

102 Thomas K. Gugler, “Buddhist Zion: Sri Lanka's Sinhalisation Politics toward its Muslim Minority”, *South Asia Chronicle*, 3 (2013), 175.

103 BOA, HR. SFR. 3., 541/77 [16.06.1904]; BOA, HR. SFR. 3., 548/2 [07.07.1904]; BOA, HR. SFR. 3., 548/5 [20.07.1904].

104 Sameer, *Muslim Personalities in Sri Lanka: Then and Now*, 228.

105 BOA, HR. SFR. 3., 548/7 [24.08.1904].

106 Wright, *Twentieth Century Impressions Of Ceylon*, 138. Arnold Wright'ın, *Twentieth Century Impressions Of Ceylon* kitabında verdiği; H. A. Ebrahim Didi'nin Markar Efendi'nin kardeşi olduğu bilgisini, Didi ailesine ait şecere kayıtlarından doğrulamak mümkün olmamıştır.

107 BOA, HR. SFR. 3., 565/96 [06.10.1906]; BOA, HR. SFR. 3., 565/99 [26.10.1906].

108 Mohamed Sameer bin Ismail Effendi, *Personages of the Past: Moors, Malays, and Other Muslims of the Past of Sri Lanka* (Colombo: Moors' Islamic Cultural Home, 1982), 81-83.

109 BOA, HR. SFR. 3., 575/10 [25.04.1907].

sorunlarına ve siyasi gerginliklere neden olmaktadır¹¹⁰. Bu bağlamda 1906 yılında Bombay Başşehbenderliği'nden gelen bir tahriratla, Osmanlı fesinin giyilmesine dair, mitinglere neden olacak bir yasak getiren sömürge yönetimine karşı gelerek, özellikle Osmanlı fesi giyen Müslüman bir dava vekilinin¹¹¹ aleyhine sonuçlanan duruşmadan ve 1905 yılında, fes yasağına karşı on binlerce Müslümanın katılımıyla gerçekleştirilen bir mitingden II. Abdülhamid de haberdar edilmişti¹¹².

20. Yüzyılın hemen başında, alt kıtadaki birçok Müslüman sömürge de “kırmızı Osmanlı fesi” özelinde dillendiriliyorsa da aslında “Türk” ya da “Osmanlı” ifadesiyle genelleştirilen “kıyafet yasağı”, yerel halkın, Osmanlı Devleti'ne karşı duyduğu bağlılığı sembolize ettiği için, bölgedeki sömürge hükümetlerinin hayata geçirdiği bir uygulamaydı. Osmanlı fesini merkeze alan yasak nedeniyle, yerel kıyafetleri dışında bir kıyafetle kamusal alanda görünen kadın ve erkeklerin bu kıyafet tercihleri, sömürge karşıtı bir eylem olarak yorumlanıp çeşitli cezalara çarptırılmaktaydı¹¹³. Nitekim Seylan'daki “fes gerginliğinden” yıllar sonra Seylan'a giderek gezi notlarını *Sebilürreşâd* dergisinde yayınlamak olan S. M. Tevfik'in anlattıklarına göre de sömürge hükümeti yerli halka festen başka bir “serpuş” giydirmek için çok uğraşmış, ancak bir türlü muvaffak olamamıştı. Kolombo'daki “Türk kıyafeti” modasının geldiği noktayı tasvir edecek şekilde, girdiği bir mahallede kendini İstanbul'da hissettiğini söyleyen S. M. Tevfik'in bu hissiyatının sebebi, sadece etraftaki fesli insan kalabalığı değildi. Zira kendini “*memâlik-i Osmâniyye'de*” hissettiğini ifade ettiği gezi notlarında anlattığına göre, şehrin pek çok yerinde Türk bayrağına benzeyen bayraklarla birlikte Osmanlı arma ve tuğraları da bulunmaktaydı¹¹⁴. Bu zeminde S. M. Tevfik'in de bizzat okuyucularını bilgilendirdiği üzere, kendisinin Seylan ziyaretinden çok önce bölgedeki Müslümanların “Osmanlı fesi” takması ve giydikleri “Türk kıyafetleri”, siyasi gerginlik ve çeşitli asayiş olaylarına neden olan bir moda haline gelmişti¹¹⁵. Söz konusu kıyafet yasağının, “fes yasağı” olarak vücut bulduğu diğer alt kıta adalarında olduğu gibi Seylan'da da devam ettiği ve adadaki Müslümanların sömürge baskısı altında olduğu sıralarda, alt kıtada Osmanlılığın bir simgesi olarak algılanan “efendi” lakabı da yaygın hale gelmişti.

Bu dönemde sosyo-ekonomik ilişkileri ve gündelik hayatlarında adlarıyla birlikte “efendi” lakabını da kullanan pek çok üyesi olan *Seylan İslam Cemiyeti*, II. Abdülhamid'in tahta çıkışının 33. yıldönümüne dair tebriklerini, gümüş bir sandık eşliğinde 1908 yılı Ekim ayında İstanbul'a ulaştırmıştı¹¹⁶. Ertesi yıl, Osmanlı Devleti tarihi açısından büyük bir kırılmaya sahne oluyor, II. Abdülhamid, bir “Jön Türk darbesiyle” tahttan indiriliyordu. Bu bağlamda 28 Ekim tarihinde¹¹⁷

110 M. M. Thawfeeq, “The Fight for the Fez”, *The Sri Lanka Reader, History, Culture, Politics*, ed., John Clifford Holt (Druham an London: Duke University Press, 2011), 441-445.

111 Söz konusu dava vekili önde gelen bir Moor olan M. C. Abdul Cader adlı avukattı. Asiff Hussein, *Sarandib: An Ethnological Study of the Muslims of Sri Lanka* (Depanama: Neptune Publications, 2011), 242-243.

112 BOA, Y. A. HUS., 499/69 [14.02.1906].

113 Jan Schmidt, *Through the Legation Window, 1876-1926: Four Essays on Dutch, Dutch-Indian and Ottoman History* (Istanbul: Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te Istanbul, 1992), 263.

114 S. M. Tevfik, “Seylan Adası” *Sebilürreşâd*, 11/276 1(2 Kânünievvel 1329), 252.

115 Thawfeeq, “The Fight for the Fez”, 441-446.

116 BOA, Y. A. HUS., 525/130 [12.10.1908]; BOA, Y. A. HUS., 525/144.

117 BOA, HR. SFR. 3., 606/30 [28.10.1909].

Seylan Müslümanlarının padişaha sadakat, selam ve hürmetleri ve ardından 9 Kasım 1909 tarihinde “*Memalik-i Osmani’yede yapılan inkılab hakkında Seylan efkâr-ı umumiyesinin görüşleri*” İstanbul’a iletilmişti¹¹⁸. Aynı yıl, yerine kardeşi Samsudeen Macan Markar’ı vekil bırakmış olan Osmanlı Şehbenderi Markar Efendi, diğer kardeşi Abdul Vadood Macan Markar’la birlikte Roma, Paris ve Londra’dan sonra İstanbul’u ziyaret etmişti¹¹⁹. Markar Efendi, İstanbul’a gelmeden önce gerçekleştirdiği Londra ziyaretini, aynı zamanda İngiltere Kralı VII. Edward tarafından -Buckingham Sarayı’nda- misafir edilen ilk Seylan Müslümanı olarak gerçekleştirmişti¹²⁰. Söz konusu ziyaretinin dönüş yolculuğunda Sultan Mehmet Reşat tarafından kabul edilmiş, bu sırada Seylan halkının -bir önceki halife- II. Abdülhamid’e duymaya devam ettiği bağlılığı da ifade etmişti¹²¹.

Markar Efendi’nin İstanbul ziyaretinden birkaç hafta sonra Seylan’a giderek buradaki gözlemlerini rapor haline getirecek olan Donanma Cemiyeti azası ve Hariciye Nezâreti tercümanlarından Ali Asgar Efendi’nin Kolombo’daki gözlemleri, Moor Müslümanlarının II. Meşrutiyet’in ilanından sonra Osmanlı Devleti’ne dair bakış açılarıyla ilgili fikir verebilecek nitelikteydi. Bu bağlamda söz konusu raporunda Seylan’ın da içinde bulunduğu Hint kültür coğrafyasının II. Meşrutiyet’in ilanından hoşnut olmadığını ifade eden Ali Asgar Efendi, Müslümanların güvenini sarsan söz konusu “inkılâb” nedeniyle bölgedeki yardım toplama işlerinin de aksadığını bildirmişti¹²². Aynı raporda, Seylan’daki Müslüman nüfus ve bu nüfusun sahip olduğu ekonomik güçten bahseden Ali Asgar Efendi, kurduğu temasların ardından Seylan’daki ulema, tüccar ve ahaliden seçilen nüfuzlu isimlerin katılımıyla *Kolombo İlane Cemiyeti* adında bir cemiyet kurma kararı aldıklarını bildirmişti¹²³. Söz konusu komisyonun topladığı yardım paralarını Donanma-yı Osmanî Millîye Cemiyet-i Riyâseti’ne gönderileceğini ifade eden raporda, ülkedeki fahri şehbenderden de bahsedilmiş, henüz Donanma Cemiyeti’nden haberdar edilmemiş olan şehbenderin, Hariciye Nezâreti’nden gönderilecek İngilizce bir tahriratla bilgilendirilmesi istenmişti. Ali Asgar Efendi’nin, Seylan’daki Osmanlı Şehbenderi’nin haberdar olmadığından bahsettiği söz konusu cemiyet, bu ziyaretten birkaç ay önce 1909 yılı Temmuz ayında *Donanma-yı Osmanî Muâvenet-i Millîye Cemiyeti* adıyla kurulmuştu¹²⁴. Aynı zamanda azası da olduğu söz konusu cemiyetin, kısa sürede Anadolu sınırlarını aşan bir

118 BOA, İ. HUS., 179/48 [25.10.1327].

119 Sameer, *Muslim Personalities in Sri Lanka: Then and Now*, 351.

120 “Ceylon’s First Muslim Knight”, *Malaya Tribune*, 20 June 1938, 7.

121 Uçar, *Unutulmayan Miras*, 342.

122 Selahattin Özçelik, *Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Millîye Cemiyeti* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000), 109.

123 Selahattin Özçelik, “Seylan ve Tamiller Hakkında Tarihi Bir Vesika”, *Türk Kültürü* 296 (Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, 1987), 758.

124 Osmanlı donanmasının ihtiyaçlarının karşılanması ve güçlendirilmesi için ahaliden para toplamak üzere kurulmuş olan cemiyet, Balkan Savaşları’ndan başlayarak Osmanlı Devleti’nin ihtiyaç duyduğu bazı zırhlı ve muhripleri satın almıştı. 1919 yılında kapatılacak olan Donanma Cemiyeti’nin Anadolu sınırlarını aşarak Hint coğrafyasına kadar genişleyen bir bağışçı kitesinden topladığı yardımlar, söz konusu cemiyetin 1906 yılında denize indirildiğinde denizcilik tarihinde çığır açan dretnot türündeki en baskın savaş gemilerinden sipariş edebilecek kadar güçlü bir sivil toplum kuruluşu olmasını sağlamıştı. İngiltere, kendisinden sipariş edilmiş olan *Sultan Osman* ve *Reşadiye* adlı gemilere tüm ödemeleri yapılmış olmasına rağmen el koyacaktı. Ayrıntılı bilgi için bk. Özçelik, *Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Millîye Cemiyeti*, 127-149.

şubeleşmeye gitmesi bağlamında Seylan'daki temaslarını anlatan Ali Asgar Efendi'nin raporu, önemli bir noktaya daha dikkat çekiyordu. Zira Ali Asgar Efendi, Osmanlı Şehbenderi'nin bilgilendirilmesini istediği cemiyetin varlığından, Seylan'daki ahalinin zaten haberdar olduğunu söylediği satırlarında, ülkedeki Müslümanların çoğunlukla Tamilce konuştuklarını belirtmişti. Bu yüzden de gerek -Müslüman dünyasının içinde bulunduğu kuşatılmışlık bağlamında- Osmanlı Devleti'nin durumu ve gerekse cemiyetin amaçlarını anlatmak, bu iletişim sorunu nedeniyle oldukça güçlü. Dolayısıyla, Ali Asgar Efendi'nin yerelde hem Türkçe hem de Tamilce bilen birileri aracılığıyla bölge Müslümanlarına nüfuz etmenin daha kolay olacağına işaret eden raporu, aslında o sırada Osmanlı Şehbenderi olan Markar Efendi'nin kilit rolüne de dikkat çekmiş oluyordu. Nitekim rapora göre, Donanma Cemiyeti için toplanacak yardımların az olması hâlinde, bu durumun sorumlusu da Seylan'daki Osmanlı Şehbenderi olacaktı¹²⁵. Son kertede Donanma Cemiyeti'nin Seylan'da da bir şube açtığı şeklindeki bilgi doğru değilse de bu “temenniyle karışık efsaneye” kaynaklık edecek olan Ali Asgar Efendi'nin Donanma Cemiyeti bağlamında yaptığı Seylan ziyareti, bu ziyaret sırasında kurduğu temaslar ve yaptığı toplantılarda alınan kararlarla, bölgedeki Osmanlı Şehbenderi'ne yeni sorumluluklar yüklemişti. Üstelik ziyareti sırasında hazırladığı raporla, bir anlamda, şehbenderin kendisine yüklenen yeni sorumlulukları yerine getirip getirmediğinin de takip edileceği uyarısında bulunmuştu.

İstanbul Köşkləri'nden Villa Stamboul'a

Tarih boyunca değerli taşlara âdeta beşiklik yapmış olan Seylan'daki en büyük mücevher ihracatçılarından olan Markar Efendi, bir yandan mücevher ticareti yaparken bir yandan da nihayetinde bölgedeki diğer tüccarların sahip olmadığı imtiyazlı bir pasaport taşımasını sağlayan Osmanlı Şehbenderliği görevine devam ederken, şehbenderlikle ilgili işlerini, İstanbul'dan esinlenerek *Villa Stamboul* adını verdiği ve aynı zamanda şehirdeki en lüks konutlardan biri olan evinde gerçekleştirmişti¹²⁶. Galle yolu üzerindeki söz konusu bölge, Noordeen Hajjar gibi komisyoncuların biçtiği bedellerle zamanla Kolombo'nun gayrimenkul değeri en yüksek güzergâhlarından biri olmuş, zengin tüccarlar, siyasetçi ve bürokratların ikâmet ettiği prestijli yüksek bir semt haline gelmişti¹²⁷. Nitekim, Sebülürreşâd dergisi yazarı S. M. Tevfik de Kasım 1913 tarihli Kolombo ziyaretinde, Osmanlı Şehbenderi Markar Efendi tarafından karşılanmış ve *Kollupitiya* denilen bu semtte, “*gayet mükellef ve muhteşem*” olarak tanımladığı bu konakta ağırlandı. S. M. Tevfik'in, misafir olarak kaldığı Villa Stamboul'da bizzat Osmanlı Şehbenderi Markar Efendi'den öğrendiği bilgilere göre, Markar Efendi, birkaç yıl önce gerçekleştirdiği

125 Özçelik, “Seylan ve Tamiller Hakkında Tarihî Bir Vesika”, 759-761.

126 Sameer, *Muslim Personalities in Sri Lanka: Then and Now*, 351; Ismail Effendi, *Personages of the Past: Moors, Malays, and Other Muslims of the Past of Sri Lanka*, 81-83.

127 “Kollupitiya”. *Villa Stamboul* gibi çok sayıda lüks malikânenin bulunduğu semtin kuruluş aşaması, bindiği bir gemiyle 19 Mayıs 1920'de Kolombo Limanı'na gelerek “*şehir ve dolaylarını güverteden seyrettik*” diyen Tahsin İybar'ın hatıralarına da yansımış, şehrin rihtim caddesinin muntazam ve kalabalık olduğunu söyleyen İybar, “*Hurma ve ceviz ağaçlarının yeşillikleri içerisinde gömülmüş villalar*” gördüğünü söylemişti. Tahsin İybar, *Sibirya'dan Serendib'e* (Ankara: Ulus Basımevi, 1950), 113-114.

İstanbul ziyareti sırasında Boğaziçi'ndeki köşkleri tetkik etmiş ve ülkesine döndükten sonra “beşbin İngiliz lirası masraf ederek” İstanbul'daki yalıların bir benzerini kendisi için inşa ettirmişti¹²⁸. Yine S. M. Tevfik'in verdiği bilgilere göre, Villa Stamboul'un üzerine, cuma günleri Osmanlı bayrağı asılmakta ve dolayısıyla Şehbender Markar Efendi, aslında konağını bir şehbenderhane olarak da kullanmaktaydı¹²⁹. S. M. Tevfik, kendisini misafir eden Osmanlı Şehbenderi'nin parmağındaki yeşil zümrüt yüzüğü fark ettiği bu misafirligi sırasında, Markar Efendi'nin -yukarıda anlatıldığı üzere- Seylan'ın en zengin mücevher tüccarlarından biri olduğunu, bizzat gözlemlene fırsatını bulmuştu. Seyahatine dair yazılarında, adadaki mücevher ticaretinin Seylanlı -ve Moralı- Müslümanların elinde olduğunu da ifade etmişti¹³⁰.

Seylan'daki son Osmanlı Şehbenderi olan Markar Efendi'nin ülkesindeki fahri Osmanlı temsilciliği görevi 1915 yılına kadar devam etmişti. Markar Efendi'nin şehbenderlik görevinden sonra da ikamet etmeye devam ettiği Villa Stamboul, uzun yıllar Kolombo'daki lüks ve şatafatlı bazı kutlamalara ev sahipliği yapmıştı¹³¹. Bu bağlamda Seylan'daki İngiliz sömürge hükümetinin 1918-1925 yılları arasındaki valisi William Henry Manning'in eşinin Seylanlı Müslüman kadınlar için verdiği ve adını Binbir Gece Masalları'ndan alan *Arabian Night* adlı resepsiyon, 1921 yılı Ekim ayında, Markar Efendi'nin “İstanbul” temalı bu ünlü konağında gerçekleştirilmişti.

Mohamed Macan Markar Efendi'nin gerek sahip olduğu şirket gerek mensubu olduğu etnik azınlık üzerindeki nüfuzu ve gerekse sömürge yönetimiyle olan yakın ilişkileri, birbirini beslemiş ve nihayet Osmanlı sonrasındaki kariyerini de şekillendirerek, 1924 yılı Ekim ayında yapılan seçimlerde on binin üzerinde oy alıp, yasama meclisinin üç Müslüman üyesinden biri olmasına katkı sağlamıştı¹³². Bu siyasi başarıyı, Seylan'ın İngiliz sömürge yönetimine bağlı özerk bir yapıya kavuştuğu dönemde de devam ettiren Markar Efendi, 1931 yılında Seylan'ın İletişim ve Çalışma Bakanlığı'na [*The Minister of Communications and Works*] atanmıştı¹³³. Bakanlık görevi sırasında ülkedeki Müslümanların eğitim öğretim faaliyetlerine katkı sağlamaya devam eden Markar Efendi, 1933 yılında Galle'de Müslüman çocukların devam edeceği bir okulu hizmete açacaktı¹³⁴. Seylan kabinesindeki yerini 1936 yılına kadar koruyan ve o yılki seçimlere katılmayarak ülkenin Elektrik İdaresi Başkanlığı'nı yapmaya başlayan Macan Markar, 1938 yılı Haziran ayında “Şövalye” unvanını almasıyla, aynı zamanda Seylan'da bu unvanı alan ilk Müslüman olarak da tarihe geçiyordu¹³⁵. Mohamed Macan Markar Efendi, adanın *Ceylon* adıyla bağımsızlık kazandığı 1948 yılından, vefat edeceği 1952 yılına kadar

128 S. M. Tevfik, “Madrastan Seylan Adası'na”, 155.

129 Seylan Osmanlı Şehbenderi'nin evi üzerinde cuma günleri Osmanlı bayrağı asıldığına “ziyaretim tesasüfat-ı garibedir ki cumaya tesadüf etti” diyen Ali Asgar Efendi de dikkat çekmiş, “Osmanlı bayrağı şehbenderhane önünde temevvücnüma oluyordu” demişti. Özçelik, “Seylan ve Tamiller Hakkında Tarihi Bir Vesika”, 760.

130 S. M. Tevfik, “Seylan Adası Servet-i Tabiiyesi”, 188.

131 “How Muslims Lived in Colombo Many Moons Ago”.

132 “Ceylon Election”, *The Straits Times*, 22 October 1924, 10.

133 “Ceylon's Constitution”, *The Straits Times*, 22 July 1931, 14; “More Ceylon Council Elections”, *Malayan Saturday Post*, 25 July 1931, 4.

134 *Malaya Tribune*, 28 February 1933, 2.

135 “Ceylon's First Muslim Knight”, *Malaya Tribune*, 7.

-aynı zamanda ilk Müslüman temsilcisi olduğu- Seylan Senatosu'nun üyesi olarak Seylan'ın modern tarihine yön veren önemli bir isim olmuştur¹³⁶.

Kadim Seylan'dan Modern Sri Lanka'ya

Markar Efendi'nin günümüzde de Kollupitiya denilen bölgedeki *Stamboul Place* olarak adlandırılan sokakta inşa ettirdiği Villa Stamboul adlı konağın Osmanlı Şehbenderhanesi olarak da bilindiği yıllarda, Hint coğrafyasındaki diğer Müslümanlar gibi Kolombo Müslümanları da Trablusgarp Savaşı ve Balkan Savaşları sırasında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti üzerinden Osmanlı Devleti'ne maddi yardım göndermişti¹³⁷. I. Dünya Savaşı sırasında da açıkça Osmanlı Devleti'nin yanında olduklarını beyan eden Seylan Müslümanlarının, Osmanlı Devleti'ne verdikleri destek, sonraki yıllarda da devam etmiş, üstelik Seylan Müslümanları, bölgedeki İngiliz sömürge idaresine rağmen Kurtuluş Savaşı sırasında da Türk ordusuna para yardımında bulunmuştu¹³⁸.

Osmanlı siyasi ve sosyo-ekonomik coğrafyasında büyük kırılma ve dönüşümlerin yaşandığı sıralarda, Seylan'ın siyasi hayatında da önemli değişimler yaşanmış, Sinhalalar ve Tamiller arasındaki gerginliğin hat safhaya çıktığı 1931 yılında, ülkedeki ilk demokratik seçimler gerçekleştirilmişti. Aynı dönemde Türk demokrasi tarihi açısından da önemli gelişmeler yaşanmış, Seylan kadınlarının demokrasiye katılım süreciyle eş zamanlı olarak, Türk kadınları da sırasıyla belediye, muhtarlık ve son olarak 1934 yılında genel seçimlere katılabilme hakkı elde etmişti. Bu gelişmenin tüm dünyada büyük ses getirmesi üzerine Dünya Kadınlar Birliği'nin on ikinci kongresi, otuz ülkeden gelen kadın delegenin katılımıyla İstanbul'da gerçekleştirilmişti. Bu sırada ülkelerindeki genel siyasi durum nedeniyle bu kongreye katılamasalar da Avustralyalı bir delege aracılığıyla mektup göndermiş olan Seylan kadınları¹³⁹ kongrenin gerçekleştiği Yıldız Sarayı'na telgraf çekerek, Türk ve dünya kadınlarını tebrik etmişti¹⁴⁰. Seylan kadınlarının sonraki yıllarda ülke siyasetinde belirleyici roller almalarını sağlayacak bir sosyo-kültürel ve siyasi bilinç kazanmalarını sağlayan süreçte, aralarında Noordeen Hajjar ve son Osmanlı Şehbenderi Macan Markar'ın da bulunduğu Moor Müslümanlarına mensup saygın iş ve siyaset insanlarının da büyük katkısı olmuştur. Çok geçmeden ülkenin önde gelen Müslüman

136 Sameer, *Muslim Personalities in Sri Lanka: Then and Now*, 351-352; "Oduma Lebbe Marikar-Family" #97, "Muhammad Macan Markar".

137 BOA, BEO. 4130/309693 [25.11.1912]; BOA, BEO. 4121/309052 [26.11.1912]; BOA, HR.TO. 542/172 [26.11.1912]; BOA, HR.TO. 543/113 [07.01.1913]; BOA, BEO. 4137/310275 [26.01.1913] Seylan Müslümanlarının söz konusu savaşlar sırasında Osmanlı Devleti'ne verdikleri maddi ve manevi desteği içeren yazışmalar 1913 yılı boyunca devam etmişti. Konuyla ilgili olarak ayrıca bk. Zuhal Özyayın, "The Indian Muslim Red Crescent Society's Aid to the Ottoman State During the Balkan War in 1912", *Journal of the International Society for the History of Islamic Medicine (ISHIM)*, 2/4, (2003), 12-18; Haniffa, *Ayesha Rauf: A Pioneer of Muslim Women's Emancipation in Sri Lanka*, 5.

138 Uçar, *Unutulmayan Miras*, 343. Ayrıca detaylı bilgi için bk. Ali Asghar Khan, "Hint Müslümanlarının Türk Kurtuluş Hareketine Mali Yardımı (1919-1923)", çev. Ahmet Özgiray, *Tarih Araştırmaları Dergisi* 8 (1993), 203-217.

139 Nazlı Ökten, "Otuz Yurdun Kadınları", *Toplum ve Tarih* 37/219 (Mart 2002), 56.

140 "Seylan Kadınları Kongreyi Kutluyorlar", *Ulus*, 12.04.1935, 2; "Dünya Kadınlarının Dünkü Toplantısı", *Kurun*, 23.04.1935, 20.

siyasetçilerinden Macan Markar'ın da görüşlerine başvurmuş olan sömürge idaresine bağlı Donoughmore Komisyonu'nun hazırladığı anayasa, Seylan'daki siyasi ve idari yapıyı tamamen değiştirmişti. Söz konusu anayasa ile İngiltere'nin sömürgeleri arasında özerklik alan ilk ülke olarak bağımsızlık sürecine giren Seylan'ın özerkliği, 1944 yılında savunma ve dış işleri hariç tutularak daha da genişletilecekti. Seylan'ın 1944 yılında oluşturulan Soulbury Komisyonu tarafından da tartışılan İngiliz Milletler Topluluğu çerçevesindeki tam bağımsızlığı, 1948 yılı Şubat ayında gerçekleşiyor ve bu küçük ada ülkesi *Ceylon* adıyla resmen bir devlet olarak tanınıyordu. Seylan'ın bağımsız bir devlet haline gelmesini takiben Türkiye Cumhuriyeti Yeni Delhi'de bulunan Büyükelçiliğini Seylan'a akredite etmişti¹⁴¹.

Modern Sri Lanka'nın Kuruluşu ve Sonuç

Seylan'a bağımsızlık kazandıran Soulbury Anayasası, ülkedeki azınlıkların haklarını koruma garantisi veriyor olmasına rağmen, Seylan demokrasi tarihindeki ayrışmaların da kaynağı olmuştur. Zira bu anayasayla, ülkedeki soylu ve zengin ailelere mensup eğitilmiş nüfus, azınlık olarak tanımlanmış, bu bağlamda prestijli görevlere getirilen Tamil kökenli insanların, sahip oldukları donanım nedeniyle değil de azınlıklara verilen haklar çerçevesinde söz konusu görevlere getirilmekte olduğu imajı, Sinhalalarla Tamiller arasındaki uyumsuzluğu anayasal zemindeki bir rekabete dönüştürmüştür. Bu zeminde, Seylan'ın bağımsızlığını takip eden ilk çeyrek asır, Sinhalalarla Tamiller arasındaki rekabet ve gerginliğin modern Seylan tarihini “kana buladığı” çatışmalar ve ülkedeki önemli devlet adamlarını hedef alan çeşitli saldırı ve ölümlerle sonuçlanan suikastlerle geçecektir. Söz konusu gerginliğin Sinhalalar lehine ivme kazandığı 1956 yılında çıkarılan bir kanunla, Sinhala dili ülkenin resmî dili haline getirilmiş, bu değişikliğe en büyük tepkiyi ülkedeki Tamil kökenli siyasetçiler vermiştir. Bu süreçte gerçekleşen bir suikaste, dönemin Seylan Başbakanı olan eşinin öldürülmesi üzerine 1960'lı yılların başında Seylan'daki hükümetin idaresine geçen ve üç farklı dönemde toplamda on sekiz yıl boyunca iktidarı elinde bulunduran Srimavo Bandaranaike, aynı zamanda dünyanın da ilk kadın başbakanı unvanını almıştır¹⁴². Srimavo Bandaranaike'nin başbakanlık yılları, geçmişte çok sayıda farklı isimle anılan Seylan'da yeni bir isim değişikliğine de sahne olmuş, 1972 yılında ülkenin adı – ülkedeki etnik ayrışmanın Sinhalalar lehine sonuç verdiğini de gösterecek şekilde – *Sri Lanka* olarak değiştirilmiş ve *Sri Lanka Demokratik Sosyalist Cumhuriyeti* adını almıştır¹⁴³.

141 CA., 30-18-12, 150.46.12 [15.09.1958].

142 Sosyalist ve köktenci politikalarıyla bilinen Srimavo Bandaranaike'in son başbakanlık dönemi aynı zamanda kendi kızı olan Sri Lanka Cumhurbaşkanı Chandrika Kumaratunga'nın Bandaranaike'yi bu göreve atmasıyla mümkün olabilmüş ve dolayısıyla bu dönemde demokrasi tarihinin bilinen “ilk anne-kız iktidarı” da hayat bulmuştu. Kumaratunga'nın aynı zamanda bir gözünü kaybetmesiyle sonuçlanan bir suikasta da uğradığı cumhurbaşkanlığı yılları, annesinin de başbakan olmasının verdiği siyasi güvenceyle, 1976 yılından itibaren Sinhalaların ayrılıkçı politikalarına karşı silahlı mücadeleye girişmiş olan Tamil Kaplanları'na karşı düzenlenen kanlı askeri operasyonlarla geçmişti.

143 Nira Wickramasinghe, *Sri Lanka in the Modern Age: A History* (Oxford: Oxford University Press, 2015); “Independence, Insurrections, and Social Change”, *The Sri Lanka Reader: History, Culture, Politics* ed., John Holt (Durham: Duke University Press, 2011), 589-590.

Bu zeminde halen modern Sri Lanka'nın en kalabalık azınlıklardan biri olan Müslümanların geçmişinde Osmanlı Devleti'ne karşı duyulan bir sempatiden bahsetmek mümkündür. Yerel halkla yönetici elitlerin farklı saiklerle beslediği bu “sempati”, Güney Asya Müslümanlarının Osmanlı Devleti ile ilgili beklentilerinin doruğa ulaştığı 19. yüzyılın ikinci yarısında adaya atanan Osmanlı şebenderleri aracılığıyla işlevselleştirilmeye çalışılmıştır. Söz konusu Osmanlı şebenderleri – ayrıca analiz edilmesi gereken “icat edilmiş” bir hafıza ve – araçsal olması muhtemel bir geçmiş zaman zemininde, Anadolu ve Türklerle ünsiyet bağı kurmuş “seçkin” bir sülaleye mensup kişilerden seçilmiştir. Moor Müslümanlarının 19. yüzyılın son çeyreğine doğru Osmanlı Devleti ile çeşitli vesilelerle temasa geçmiş olmaları, efsanevi bir Türk sultanının torunları olduklarına işaret eden şecereleriyle birlikte düşünüldüğünde, aslında Osmanlı Devleti'ne karşı duydukları “derin” yakınlık ve bağlılığın da göstergesidir. Bu zeminde Seylan'da çeşitli muhtarların temsil ettiği Moor aşiretlerinin önde gelen isimlerinin Sultan II. Abdülhamid tarafından adadaki Osmanlı temsilciliğine seçilmiş olması tesadüfi görünmemektedir.

Şebender seçimlerinde, İslami hassasiyetler kadar zenginlik ve soyluluk da arayan II. Abdülhamid, -doğru ya da yanlışlığından ve hatta varlığından dâhi haberli ya da habersiz olabileceği- asil bir şecereye sahip olan Moor ailelerine mensup kişileri Osmanlı Devleti'nin Seylan temsilciliğine tercih etmiştir. Seylan'ın bu zengin ve seçkin ailelerine mensup kişilerin şebenderlik yıllarında Osmanlı tahtında bulunan II. Abdülhamid'in Güney Asya Müslümanları ile kurduğu ilişkilerin, korumacı ve panislamist karakteri, bölgeye gönderilen Osmanlı şebenderlerinin sosyo-kültürel hayatın her aşamasında Türkler ve Osmanlı Devleti'ne dair – Seylan özelinde – bir ünsiyet zemininde hareket etmelerini sağlamıştır. Söz konusu ünsiyet zemininde ayrıca bir motivasyona fazla ihtiyaç duymadan faaliyet gösteren Osmanlı şebenderlerinin “rıza mühendisliği” olarak da yorumlanabilecek -özellikle- Güney ve Güney Doğu Asya'daki panislamist propagandaları, II. Abdülhamid'in saltanat yıllarının dünyadaki siyasi dengelerle birlikte düşünülmesi gereken kırılmalı ve sembolik şahsında kendi “mitini” yaratmıştır. Bu mit, bölgeyle ilgili çeşitli arşiv belgelerinin satır aralarına yansıyan, “yeryüzünün halifesi”, “müminlerin sultanı” gibi “teslimiyetçi” ve aslında “tedirgin” nitelikle “çağrılan” ya da “sığınılan” II. Abdülhamid'in panislamist siyasetini, nihayetinde konjunktürel gerçekliklerin de hesaba katılmasıyla oluşturulması gereken zeminden kaydırarak realize edilemeyecek bir hale getirecektir. Dolayısıyla sosyo-kültürel anlamda derin bir altyapıya, coğrafi olarak geniş bir yelpazeye ve tüm bunların üzerinde yaygın bir “toplumsal rızaya” sahip olan panislamist potansiyel, ekonomik ve siyasi olarak da sürdürülebilir ve ayakları yere basan bir projeye dönüştürülebilmiştir. Üstelik bu dönemde, Güney Asya'da Osmanlı Devleti adına faaliyet gösteren birçok yerel isim ve aile, Osmanlı Devleti ve dolayısıyla Türklerle kurdukları ünsiyeti siyasi ve ekonomik “ranta” dönüştürerek, mensubu oldukları toplum kolektif hafızasını tam da yukarıda ifade edildiği üzere “işlevsel” bir araca dönüştürmüştür. Nihayetinde kamuoyunun katılımıyla yönlendirilemeyen yönetimlere “maruz kalan” Müslüman coğrafyalardaki yerel halkla, bu halklara mensup ve onları temsilen sömürge yönetimleriyle ya

da aynı kültür coğrafyasında bulunan devletlerle, bir nevi “pazarlığa oturabilecek” konumda olan elitlerin, ikna, güven ve sadakat süreçleri birbirinden bağımsız gerçekliklere sahiptir. Yereldeki milyonları olduğu kadar, o milyonların kaderini, ikna olduğu bir başka gelecek ve güvendiği bir başka siyaset bağlamında şekillendiren yerel elitlerin araçsal hafızaları, sosyo-ekonomik sürdürülebilirliği olan projeler üretmek söz konusu olduğunda, geçmişi değil geleceği kurtarmayı tercih etmiş gibi görünmektedir. Genellenemeyecekse de çok sayıda Osmanlı sonrası ama Osmanlılıktan beslenen “kariyer” hikâyesinin bulunduğu Güney Asya’daki adalarda “post-asalet” olarak nitelendirilebilecek çeşitli profil ve biyografilerin varlığı, Osmanlı Devleti’nin panislamist politikalar bağlamında bölgeyle kurduğu ilişkilerin belki de daha başından “duygusal”, dolayısıyla realize edilebilir planlardan çok, kırılğan “temenniler” ve yereldeki elitlerin sahip olduğu ya da sonradan gelişmiş “stratejik gündemleri” üzerine inşa edildiğini düşündürmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar/References

- Abdul Azeed, I.L.M. “A Criticism of Mr. Ramanathan’s ‘Etnology of the Moors of Ceylon’, *The Sri Lanka Reader: History, Culture, Politics* içinde, 424-429. Editör John Holt, Durham: Duke University Press, 2011.
- Akpınar, Mahmut. “XIX. Yüzyılda Batıyla İlişkilerde Osmanlı Şehbenderlikleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 41/2 (2017): 127-144.
- Barber, Robert K. & Merton, Elinor. *The Travels and Adventures of Serendipity: A Study in Sociological Semantics and the Sociology of Science*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2006.
- Bell, H. C. Purvis. *The Maldive Islands: An Account of the Physical Features, Climate, History*. New Delhi: Asian Educational Services, 2004.
- Brohier, Richard Leslie. *Seeing Ceylon*. Colombo: Sooriya Publishers, 2000.
- Capper, John. *Old Ceylon: Sketches of Ceylon Life in the Olden Time*. Colombo: Ceylon Times Press, 1877.
- Crowe, Philip K. *Diversions of a Diplomat in Ceylon*. Princeton: D. Van Nostrand Company, 1956.
- Elliott, C. Brooke. *The Real Ceylon*. New Delhi: Asian Educational Services, 1995.
- Eraslan, Cezmi. *II. Abdülhamid ve İslam Birliği: Osmanlı Devleti’nin İslam Siyaseti: 1856-1908*. İstanbul: Ötügen Neşriyat, 1992.
- Eronat, Canan Yücel. *Ertuğrul Süvarisi Ali Bey’den Ayşe Hanım’a Mektuplar*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2007.

- Göksoy, İ. Hakkı. "Sri Lanka". *İslâm Ansiklopedisi (DİA)*. 37: 425-428. Ankara: TDV, 2009.
- Gugler, Thomas K. "Buddhist Zion: Sri Lanka's Sinhalisation Politics toward its Muslim Minority", *South Asia Chronicle* 3 (2013): 161-182.
- Haksever, Ahmed Cahit & Kızıltepe, Hakan. "Günümüz Batı Toplumunda Faaliyet Gösteren Sufi Teşekküller: Bawa Muhaiyaddeen Örneği ve Öğretisinin Temelleri", *Akademiar Dergisi* 1 (2016): 109-131.
- Haniffa, Farzana & Rauf, Ayesha. *A Pioneer of Muslim Women's Emancipation in Sri Lanka*. Colombo: Social Scientists' Association, 2014.
- Hussein, Asiff. *Sarandib: An Ethnological Study of the Muslims of Sri Lanka*. Depanama: Neptune Publications, 2011.
- Ismail Effendi, Mohamed Sameer bin. *Personages of the Past: Moors, Malays, and Other Muslims of the Past of Sri Lanka*. Colombo: Moors' Islamic Cultural Home, 1982.
- İbn Battûta Tancî. *İbn Battûta Seyahatnamesi*. 2. cilt. Hazırlayan A. Sait Yakut. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000.
- İybar, Tahsin. *Sibirya'dan Serendib'e*. Ankara: Ulus Basımevi, 1950.
- Jaleel, Talib. *Notes on Entering Deen Completely: Islam as its Followers Known it*. Tirana: EDC Foundation, 2015.
- Journal of the Ceylon Branch of the Royal Asiatic Society*. Editör Honorary Secretary. Colombo: George J. A. Skeen 1894, 11/41.
- Khan, Ali Asghar. "Hint Müslümanlarının Türk Kurtuluş Hareketine Mali Yardımı (1919-1923)", Çeviren Ahmet Özgiray. *Tarih Araştırmaları Dergisi* 8 (1993): 203-217.
- Marco Polo. *The Travels of Marco Polo*. Introduction by John Masefield. London: J.M. Dent & Sons Limited, 1908.
- Munck, Victor C. de. "Sufi and Reformist Designs: Muslim Identity in Sri Lanka", *Buddhist Fundamentalism and Minority Identities in Sri Lanka* içinde, 110-132. Editör Tessa J. Bartholomeusz & Chandra R. De Silva. Albany: State University of New York Press, 1998.
- Ökten, Nazlı. "Otuz Yurdun Kadınları", *Toplum ve Tarih* 37/219 (Mart 2002): 55-59.
- Özaydın, Zuhâl. "The Indian Muslim Red Crescent Society's Aid to the Ottoman State During the Balkan War in 1912", *Journal of the International Society for the History of Islamic Medicine (ISHIM)* 2/4 (2003): 12-18.
- Özcan, Azmi. *Pan-İslamizm: Osmanlı Devleti, Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*. 2. Baskı. Ankara: İSAM Yayınları, 1997.
- Özçelik, Selahattin. "Seylan ve Tamiller Hakkında Tarihi Bir Vesika", *Türk Kültürü* 296 (Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, 1987), 757-762.
- Özçelik, Selahattin. *Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Millîye Cemiyeti*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000.
- Özdam, Ahmet N., "Müslüman Seyyah ve Coğrafyacıların Gözünden Seylan Adası'nda Doğal Hayat ve Kültürel Yaşam (8.-14. Yüzyıllar)", *History Studies* 10/2 (Mart 2018): 129-139.
- Parameswaran, Nandan. *Early Tamils of Lanka*. Malaysia: DMJ Printers, 1999.
- Pope, G. Uglow. *A Text-Book of Indian History*. London: J. Gladding & Son, 1871.
- Sameer, Fazli. *Muslim Personalities in Sri Lanka: Then and Now*. Colombo: Moors' Islamic Cultural Home, 2009.
- Sarıkaya, Muammer. "Binbirgece Masalları", *Kaşgar Dergisi*, (Doğu Edebiyatı Özel Sayısı) 32 (2003): 210-220.
- Schmidt, Jan. *Through the Legation Window, 1876-1926: Four Essays on Dutch, Dutch-Indian and Ottoman History*. İstanbul: Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te İstanbul, 1992.

- Shukri, M.A.M. (ed.). *Muslims of Sri Lanka: Avenues to Antiquity*. Beruwala: Jamiah Naleemia Institute, 1986.
- Thawfeeg, M. M., “The Fight for the Fez”, *The Sri Lanka Reader, History, Culture, Politics* içinde, 441-445.
Editor John Clifford Holt, Druham an London: Duke University Press, 2011.
- The Travels of İbn Batûta*. Translated: Samuel Lee, London: J. Murray, 1829.
- Uçar, Ahmet. *Unutulmayan Miras: Güney Afrika’da Osmanlılar*. 2. Baskı. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2008.
- Wickramasinghe, Nira. *Sri Lanka in the Modern Age: A History*. Oxford University Press, 2015.
- Zulkipli A. Ghani & Jazeel, M. I. Mohammad, “History, Distribution and Affiliation of Mosque in Muslim Minority of Sri Lanka”, *International Journal of Humanities and Social Science* 3/12 (2013): 182-192.

Dönemsel Süreli Yayınlar

- “Ceylon Election”, *The Straits Times*, 22 October 1924, 10.
- “Ceylon’s Constitution”, *The Straits Times*, 22 July 1931, 14
- “Ceylon’s First Muslim Knight”, *Malaya Tribune*, 20 June 1938, 7.
- “Dünya Kadınlarının Dünkü Toplantısı”, *Kurun*, 23.04.1935, 20.
- “Huge Gem Discovery”, *The Straits Times*, 28 April 1924, 15.
- “Independence, Insurrections, and Social Change”, *The Sri Lanka Reader: History, Culture, Politics* içinde, 589-590. Editor John Holt, Durham: Duke University Press, 2011.
- “List of Archaeological Protected Monuments in Colombo Distric”, *The Gazette of the Democratic Socialist Republic of Sri Lanka*, Friday, July 06, 2007, No:1505, 548.
- “More Ceylon Council Elections”, *Malayan Saturday Post*, 25 July 1931, 4.
- “Seylan Kadınları Kongreyi Kutluyorlar”, *Ulus*, 12.04.1935, 2.
Malaya Tribune, 28 February 1933, 2.
- S. M. Tevfik, “Madrâs’tan Seylan Adası’na”, *Sebilürreşâd*, 31 Teşrînievvel 1329, 11/270, 153-155.
- S. M. Tevfik. “Seylan Adası Servet-i Tabîiyesi”, *Sebilürreşâd*, 14 Teşrînisânî 1329, 11/272, 186-189.
- S. M. Tevfik. “Seylan Adası”, *Sebilürreşâd*, 12 Kânûnievvel 1329, 11/276, 250-253.
- S. M. Tevfik. “Seylan Adası”, *Sebilürreşâd*, 28 Teşrînisânî 1329, 11/274, 217-220.
- Toros, Taha. “Osmanlı Nasihat Heyeti Çin Yolunda”, *Yakın Tarihimiz, Milliyet*, Mayıs 1982.

Arşiv Belgeleri

Cumhuriyet Arşivi (CA), 30-18-12, 150.46.12.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Bâbîâli Evrak Odası (BEO), 1696/127175; 3168/237591; 4121/309052; 4130/309693; 4137/310275.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezâreti Londra Sefareti Belgeleri (HR. SFR. 3) 219/78; 224/80; 271/11; 271/8; 276/76; 280/44; 283/19; 283/31; 283/50; 302/38; 320/20638; 325/48; 328/41; 329/32; 335/78; 336/34; 336/36; 342/8; 370/122; 372/2; 372/35; 372/36; 372/37; 372/38; 372/54; 373/101; 373/123; 373/99; 378/23; 378/30; 379/29; 380/27; 382/18; 383/35; 383/39; 488/14; 488/15; 508/61; 508/70; 516/10; 533/71; 535/37; 535/50; 537/3; 541/77; 548/2; 548/5; 548/7; 565/96; 565/99; 575/10; 606/30; 725/2; 85/3; 86/1; 86/20.

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezâreti Siyasi (HR. SYS), 2944/63.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezâreti Tercüme Odası Evrakı (HR. TO) 395/92; 343/112; 534/103; 542/172; 543/11.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İrade Hariciye (İ. HR), 204/11694; 281. 17326; 284. 176668; 285. 17745.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İrade Hususi (İ. HUS), 179/48.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y. A. HUS), 422/55; 451/138; 499/69; 525/130; 525/144; 248/18; 411/95; 232/66.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Yıldız Esas Evrakı (Y. EE), 127/43.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Yıldız Perakende Evrakı Hariciye Nezâreti Maruzatı (Y.PRK.HR), 29/69.

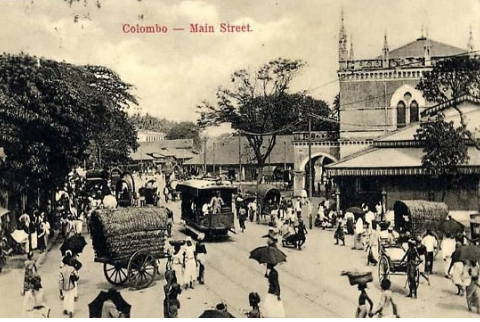
Web Tabanlı Kaynaklar

- “An Old Turkish Connection Restored”, <http://www.sundaytimes.lk/161030/plus/an-old-turkish-connection-restored-215189.html> [Erişim: 20.10.2018].
- “Avudu Candu Marikar – Family” #106, <http://www.worldgenweb.org/lkawgw/gen106.html> [Erişim: 02.02.2020].
- “Colombo Grand Mosque”, <http://colombograndmosque.com/mosque/about-us/> [Erişim: 02.02.2020].
- “Hameed Al Husseinie College – An Unblemished History”, <http://www.obahahc.lk/web/index.php/aboutus/about-hah> [Erişim: 02.02.2020].
- “How Muslims Lived in Colombo Many Moons Ago”, <https://thinkworth.wordpress.com/2018/06/06/how-muslims-lived-in-colombo-many-moons-ago/> [Erişim: 02.02.2020].
- “Ismail Lebbe – Family” #13, <http://www.worldgenweb.org/lkawgw/gen013.html> [Erişim: 02.02.2020].
- “Kollupitiya”, <http://colombofort.com/kollupitiya.htm> [Erişim: 02.02.2020].
- “Muhammad Lebbe Siddi Lebbe Marikar – Family” #128, <http://www.worldgenweb.org/lkawgw/gen128.html> [Erişim: 02.02.2020].
- “Muslim Business Establishments in Sri Lanka – Since 1820”, <http://www.worldgenweb.org/lkawgw/slm-bus.htm> [Erişim: 02.02.2020].
- “Noordeen Hajjar – Family” #45, <http://www.worldgenweb.org/lkawgw/gen045.html> [Erişim: 02.02.2020].
- “Oduma (Uthman) Lebbe Marikar Sheikh Abdul Cader ‘SHEKHADI’ Marikar & Avudu Candu Marikar”, <http://sites.rootsweb.com/~lkawgw/jamaldeen.html> [Erişim: 02.02.2020].
- “Oduma Lebbe Marikar-Family” #97, “Muhammad Macan Markar”, <http://www.worldgenweb.org/lkawgw/mmacanmarkar.htm> [Erişim: 02.02.2020].
- “Sheikh Abdul-Cader Marikar O L M ‘Shekadi Marikar’ – Family” #22, <http://sites.rootsweb.com/~lkawgw/jamaldeen.html> [Erişim: 02.02.2020].
- “Sri Lankan Muslims”, *Muslim Consuls*, <http://sites.rootsweb.com/~lkawgw/slm-consul.htm> [Erişim: 02.02.2020].
- “Sultan Ala’uddin – Family” #90, <http://www.worldgenweb.org/lkawgw/gen090.html> [Erişim: 02.02.2020].
- “Sultan Albdin- Family” #90, <http://sites.rootsweb.com/~lkawgw/gen090.html> [Erişim: 02.02.2020].
- “Sultan Bawa – Family” #99, <http://www.worldgenweb.org/lkawgw/gen099.html> [Erişim: 02.02.2020].
- Devendra, Tissa, “Village notables in colonial Ceylon”, *The Island*, December 2017, http://www.island.lk/index.php?page_cat=article-details&page=article-details&code_title=177002 [Erişim: 02.02.2020].

EKLER

Seylan Adası

Kolombo 19. Yüzyıl

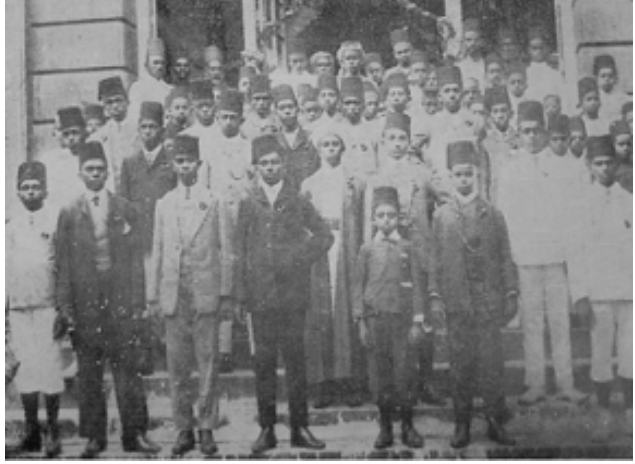

Seylan Moor Müslümanları New Moor Street üzerindeki Büyük Cami önünde [1901] Aralarında Osmanlı şebenderlerinden [Avudu Candu Marikar] Hassen [Ossen] Lebbe ve oğlu Hassen Lebbe Marikkar Abdul Majeed

Hassen Lebbe illüstrasyonu [1877]

Al Madrasathul Hameediah, Kolombo [1901]

ESTABLISHED 1860.
O. L. M. MACAN MARKAR,
Jeweller and Dealer in Precious Stones.
Owner of the Largest and Best Catseye ever found in
Ceylon, Value **£3,000** Sterling.
Holder of Medals awarded at the Colonial, Indian, Chicago,
and St. Louis Exhibitions.
—*—
THE GRAND ORIENTAL HOTEL PREMISES,
OPPOSITE
MESSRS. COOK & SON.
COLOMBO, CEYLON.

C. Brooke Elliott'un *The Real Ceylon* kitabında *Alaaddin Mağarası*'na benzettiği
O.L.M. Macan Markar Mücevherat Şirketi

Son Seylan Osmanlı Şehbenderi ve ilk Müslüman Seylan Şövalyesi Mohamed Macan Markar Efendi
[1903, 1909, 1938]

Mohamed Macan Markar Efendi'nin 1909 tarihindeki İstanbul ziyareti
ve ziyaret sırasında giydiği resmi şehbenderlik kıyafeti

Villa Stamboul 20. Yüzyıl

Villa Stamboul 21. Yüzyıl

